

EMİR NECMEDDİN İLGÂZİ DÖNEMİ ARTUKLU-HAÇLI MÜNASEBETLERİ VE AFRİN ZAFERİ (28 HAZİRAN 1119)

TÜLAY METİN*

Giriş

Haçlı Seferleri, XI. yüzyılın sonlarında başlayıp XIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden, sonraki dönemlerde bıraktığı derin izler ve doğurduğu sonuçlar ile büyük bir dünya savaşı veya Avrupa'nın sömürge girişimidir. “Kutsal toprakları” kurtarmak söylemiyle başlayan bu süreç, batının doğuyu işgal harbidir. Anna Komnena'nın ifadesiyle “*Daha dürüst olan yağınları aldatarak bu büyük hareketi yola çıkarmışlardı ve Kutsal Mezarı kurtarmak için Türklere karşı savaşa gidiyorlarmış gibi yaparak, arazilerini satmışlardı (aslında kendileri için kılıç zoruyla yeni araziler, mülkler zapt etmek derdindeydiler)*”.¹ XI. yüzyılda gerçekleştirilen anti-İslâm propagandasının ürünü ve sonucu olarak ortaya çıkan savaşın belirleyici unsuru “inanç” gerçeği gibi görünmektedir. Hakikaten Haçlı Seferleri, Batı Akdeniz bölgesinin siyasetine yeni güçlerin girdiği ve asırlarca Latin Hristiyanlığının ayrılmaz bir parçası gibi görünen unsurlarını beslemeye yardım etmiş bir harekettir.² Harekete meşruiyet kazandırmak için dinî gerekçelerin kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte savaş cazip kılan en önemli sebepler toprak, ganimet, itibar ve uhrevî mükâfatlardı. Birçok faktörün bir araya gelmesi ile başlayan hareketin asıl amacı siyasî ve iktisadî çıkarları fırsat olarak değerlendirmektir.³ Din temelli bir ruhla harekete geçiyor gibi görünen Haçlılar, bir anda Yakındoğu'yu sarmaya başladılar. I. Haçlı Seferi sırasında Urfa (1098), Antakya (1098), seferin sonunda ise Kudüs (1099) ve Trablus'ta (1109) kontluklar, prinkepslikler ve krallıklar kurdular. Kutsal Toprak/Holy Land olarak addettikleri Güneydoğu Anadolu, Suriye'nin sahil şeridi ve Filistin'de yeni bir siyasî varlık olarak ortaya çıktılar. Birincil hedefleri bu bölgede kalıcı olmak ve

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bolu/TÜRKİYE, koyuncuoglu_t@ibu.edu.tr

¹ Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 308.

² Jonathan Riley Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, Çev. Berna Kılınçer, Bileşim Yayınları, İstanbul 2005, s. 15.

³ Cüneyt Kanat-Devrim Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 37-45.

hâkimiyet alanlarını genişletmekti. Haçlılar, hayatta kalmak için Suriye'yi kontrol altında tutmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Bunun için Müslümanların ana güç merkezleri olan, stratejik öneme sahip Halep ve Dimâşk'ı ele geçirmeye ihtiyaçları vardı. Bununla beraber bu şehirleri kontrol altına almaları dar sahil şeridinin ötesine geçmelerini ve Haçlı devletlerinin savunmasını sağlayacaktı. İlerleyen zamanlarda Kahire de, özellikle de 1187'den sonra Haçlılar için önem kazanmaya başladı. Her ne kadar Halep, Dimâşk ve Kahire'nin yöneticileri, Frankların bir müddet sonra geldikleri yerlere döneceklerini umut ediyorlarsa da ciddi bir endişe içindeydiler. Başlangıçta Haçlıların art arda aldıkları başarı, onların durdurulması zor bir düşman olarak görülmelerine neden oldu. Elbette zaman zaman bölgedeki Müslümanlar arasında yaşanan geçimsizlik, anlaşmazlık, husumet, tecrübesiz yöneticiler, zayıf ve tutarsız vaziyet, bu düşüncenin oluşmasına imkân tanıyordu. Aynı zamanda bölgenin en güçlü devleti Selçukluların sultanı Melikşah'ın ölümünden (1092) Muhammed Tapar'ın 1104'te iktidara sahip olmasına kadar geçen süre zarfında devam eden taht kavgaları, Haçlı ilerleyişini kolaylaştırmıştı. Bununla birlikte Selçukluların meseleyi Türkmen veya Selçuklu beylerine bırakarak uzaktan müdahaleleri, Haçlılar ile mücadelede yetersiz ve etkisiz kalıyordu. Bu bağlamda Suriye'de Haçlı karşıtı harekât sistemli, etkili ve güçlü bir mücadele şeklinde sürdürülemedi. Nitekim bu durum Haçlıların bu topraklarda varlıklarını kısa denilemeyecek kadar bir süre devam ettirmelerine fırsat verdi. Ancak Haçlılarla 1108'den itibaren Sultan Muhammed Tapar'ın girişimiyle Mevdûd b. Altuntegin komutasında planlı ve programlı bir mücadele başladı. Mevdûd'a katılan Artukluların bu mücadelede önemli paylarının olduğu bilinmektedir. İlerleyen zamanda Artukluların nizâmî mukavemetleri neticesinde Haçlıların istikrarlı bir şekilde ilerlemeleri ve iç bölgelere doğru istila hareketlerini sürdürme projelerinin çöktüğü görülmektedir. Haçlıların bölgeye geldikleri andan itibaren başlayan Artuklu-Haçlı münasebetleri genellikle mücadele şeklinde gelişmiştir. Artuklular ve Selçukluların, Müslüman topraklarına sonradan gelerek siyâsî ve askerî bir unsur olarak ortaya çıkan Haçlılara karşı verdikleri mücadele, Zengîler, Eyyûbiler ve Memlûklerle devam eden Müslüman-Haçlı mücadelesinin ilk safhasını oluşturmaktadır. Bilhassa Urfa ve Antakya'da zuhur eden Haçlılara karşı Artuklular, bazen diğer Türk beyleriyle ittifak yaparak, bazen de yalnız kendileri başarılı bir şekilde mücadele etmişlerdir.⁴ Haçlılara karşı yapılan bu mücadelelerde özellikle Afrin zaferiyle adını tarih sayfalarına yazdıran en önemli

⁴ Güray Kırpık, "Artuklu-Haçlı Münasebetleri (1098-1124)", *GEFAD Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı I* (29/2009), s. 243-244; Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in ölümüne Kadar) (1098-1124)", *İÜ. Tarih Dergisi*, S. 37 (2002), s. 358.

kahramanlardan biri Artuklu Beyi İlgâzi'dir. Emîr İlgâzi, Büyük Selçuklu sultanları Alp Arslan ve Melikşah döneminin büyük kumandanlarından olan Artuk Bey'in oğludur. Babası gibi kendisine bağlı Türkmenlerle Selçukluların hizmetinde, sultanların gönderdikleri yerlerde onlar adına mücadelelerde bulunmuştur. Babası hayattayken onun kontrolü ve etkisi altında olan İlgâzi, Artuk Bey'in ölümünden sonra ailenin başına geçerek, yönetimi kendi uhdesine aldı ve Mardin'de Artuklu Devletini kurdu. Kurucusunun adına nisbetle "Tabaka-i İlgâziyye" adıyla teessüs eden Mardin Artukluları, 1409 yılına kadar Mardin ve Diyarbakır çevresinde hüküm sürmüş Türkmen hanedanıdır. Devletin bânisi olan Emîr İlgâzi, üzerlerinde büyük ve etkili bir nüfuza sahip olduğu Türkmenlerle Haçlıların karşısına güçlü bir rakip olarak çıkmış, elde ettiği başarılar ile kendisinden söz ettirmiştir.⁵ Haçlılarla münasebetlerini bölgedeki ve kendi siyâsî terakkisine bağlı olarak değişen konjonktürel duruma göre yeri geldiğinde ittifak yaparak yeri geldiğinde en büyük rakipleri olarak onlarla mücadele eden bir minvalde yol izleyerek geliştirmiştir.

1. Afrin Savaşından Önce Haçlılarla Münasebetler

a. İlgâzi ve İslâm Dünyasında Haçlılara Karşı Oluşturulan İttifak

Emîr İlgâzi, Sultan Melikşah'ın vefatından, Mardin'de kendi devletini kurduğu zamana kadar Melikşah'ın halefleri arasındaki sert ve uzun süren çekişmelerde rol oynadı. Aynı zamanda kendi bölgelerinde bağımsız hareket etmek isteyen Selçuklu beylerinin eşit derecede tehlikeli olan güç mücadelelerine de katıldı. Selçuklulara bağlı olarak Kudüs valiliği yapan Artuk Bey'in 1091'de ölümünden sonra şehrin idaresi Emîr İlgâzi ve kardeşi Sökmen'e intikal etti.⁶ Birinci Haçlı Seferi'nde Türklerin Antakya'da Franklara mağlup olmalarından cesaret bulan Fatımiler,

⁵ İlgâzi'nin askerî başarılarında Türkmenlerin rolü hakkında bkz. Carole Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî", *Der Islam*, 58 (1981), s. 271-275.

⁶ İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikân ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992, s. 29-30; İbnü'l-Verdi, *Târih-i İbnü'l-Verdi*, II, Beyrut 1996, s. 5; Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî", s. 254-255. Ermeni müverrih Vardan, İlgâzi'nin Kudüs'ü Franklardan aldığını yazmıştır. Henüz bu tarihte Kudüs, Haçlıların elinde olmadığı için bu bilgi doğru değildir. Bununla birlikte Vardan, İlgâzi'nin Kudüs hâkimiyetini teyid eder mahiyette, onun Ermeni Harutyun (Diriliş) Kilisesinin tavanına attığı okun XIII. yüzyılda hâlâ orada kaldığı bilgisini paylaşmaktadır. Vardan Vardapet, *Compilation of History*, İng. çev. R. Bedrosian, New Jersey, 2007, s. 63, Türkçeye Çev. Hrants D. Andreasyan, "Türk Fütûhatı Tarihi (889-1269)", *Tarih Semineri Dergisi*, III (1937), s. 186. Mateos ise Artuk Bey tarafından Diriliş (Resurrection of God) Kilisesinin tavanına üç ok atıldığını ve o zamana kadar orada kalmış olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Urfulu Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrants D. Andreasyan, 3. Baskı, Ankara: TTK, 2000, s. 225..

1098 yılında Kudüs üzerine yürüdüler. Kırk günden fazla muhasara altında kalan şehri, İlgâzi ve Sökmen'den emanla aldılar. İlgâzi ve Sökmen maiyetindekiler ile birlikte buradan ayrılarak önce Dimaşk'a geldiler. Daha sonra Sökmen Urfa'ya, İlgâzi ise Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın hizmetine girmek üzere Irak'a gitti.⁷ İlgâzi, Sultan tarafından Bağdat şahneliğine tayin edildi (495/1101-1102).⁸ Siyasî hayatında önemli merhalelerden olan bu görevinden 1105 yılında azledildi. Bundan sonra kardeşi Sökmen, Musul Emîri Çökürmüş, Dimaşk hâkimi Dukak ve Atabeg Zâhireddin Tuğtekin gibi, ileride ünlü bir lider olmasında büyük etkiye sahip olan, Haçlılara karşı yapılan mücadelelerde yer aldı.⁹

Suriye'nin sahil kesiminde dar bir alana hâkim olan Haçlıların amacı mevcut durumlarını muhafaza ederek bölgenin içlerine doğru yayılmaktı. Fakat buradaki güçlerle mücadele etmek hiç de kolay olmayacaktı. Emîr İlgâzi ve müttetikleri başarılı girişimleri ile Haçlıların önüne büyük bir set çektiler. İlgâzi'nin ağabeyi Sökmen ve Musul Emîri Çökürmüş'ün kuvvetlerinin birleşmesiyle oluşan Türk ordusu, Harran'ın güneyindeki Belih ırmağı kıyısında meydana gelen savaşta Frankları bozguna uğrattılar ve kuvvetlerini imha ettiler (7 Mayıs 1104). Haçlıların helâk olduğu, bir kısmının da esir alındığı bu savaşta Müslümanlar birçok ganimet ele geçirdiler.¹⁰ Haçlılara karşı kazanılan Harran/Urfa (Belih Çayı) zaferi, Harran'ı teslim alan Çökürmüş'ün Kuzey Suriye ve Elcezire'deki Türk emîrleri arasında önemli bir mevki elde etmesini sağlamıştı. Aynı zamanda, Müslümanlar karşısında

⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, Thk. Muhammed Yusuf el-Dukak, IX, Beyrut 2003, s. 19; İbnü'l-Verdi, *Târih*, II, s. 11; Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzi", s. 255.

⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s. 47; Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzi", s. 257-8.

⁹ Emîr Sökmen'in, Çökürmüş'ün, Dukak'ın ve Tuğtekin'in Haçlılarla yaptıkları mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Kalânisi, *Şeylü Tarihi Dimaşk*, Thk. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s. 133 vd.; A. Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasî Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI/103 (1962), s. 501-520.

¹⁰ İbnü'l-Kalânisi, *Şeylü Tarihi Dimaşk*, s. 143; *Urfulu Mateos Vekayinâmesi*, s. 223-224; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s. 72-74; İbnü'l-Adîm, *Şübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb*, Neşr. Halil el-Mansur, Beyrut 1996, s. 248, *Şübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, Terc. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014, s. 103; Azîmî, *Tarihi Haleb*, Neşr. İbrahim Za'ru, Dimaşk, 1984, s. 361; *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, Nşr. ve Çev. Ali Sevim, 2. Baskı, TTK, Ankara 2006, s. 40; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İng. çev. Frances Rita Ryan, Tennessee 1969, s. 177-178, Türkçeye çev. İ. Bihter Barlas, "*Kutsal Toprakları Kurtarmak*" *Kudüs Seferi*, İstanbul: IQ, 2009, s. 160; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, İng. Çev. E. A. Babcock-A. C. Krey, New York 1943, s. 456-459; *Anonim Süryani Vekayinâmesi (Anonymous Chronicle)*, İng. çev. A. S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, Londra 1933 (January), s. 78-79; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I. Cilt, TTK, Ankara 1990, s. 87-99; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinçesliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018, s. 115-119; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 95-96; A. Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar) (1098-1124)", *Tarih Dergisi*, 37 (2002), s. 362.

böylesine ağır bir yenilgi alan Haçlıların mağlup edilmesinde Sökmen'in payının da büyük olduğunu belirtmek gerekir. Savaşın büyük kahramanı olan Sökmen'in bu başarıya ismini yazdırması ile Artuklular bundan böyle İslâm dünyasında ciddi manada prestij kazanmaya başladılar.¹¹ Bu hadiseden kısa süre sonra Sökmen, önce Dimaşk'ı almak ve sonra da Haçlılar tarafından kuşatılmış bulunan Trablus'a yardıma gitmek için yola çıkarak Dimaşk yakınlarındaki Karyeteyn'e geldi. Burada hastalanarak Ekim 1104'te (Safer 498) hayatını kaybetti.¹²

Emir İlgâzi, Bağdat şahneliğinden alındıktan sonra Çökürmüş'ün kayınbiraderi olan Sincâr hâkimi Alpi b. Arslantaş ile ittifak yapan Halep hâkimi Melik Rıdvan'ın hizmetine girdi. Halep bölgesinde Haçlı saldırılarının oluşturduğu tehlike üzerine Melik Rıdvan, kurduğu müttefik kuvvetleriyle Haçlılarla savaşa karar verdi. Ancak bir süre önce Berkyaruk tarafından Bağdat'taki görevinden azledilen İlgâzi, önce Musul ve çevresine hâkim olan Çökürmüş'ün idaresindeki toprakları ele geçirmeyi teklif etti. Zira oradan sağlayacakları asker ve maddî güç ile kuvvetlerini artırdıktan sonra Haçlılara karşı yürümenin daha uygun olacağı hususunda bir fikir ileri sürdü. Melik Rıdvan ve diğer emirler, İlgâzi'nin bu teklifinde mutabık kaldılar. Bunun üzerine müttefikler, 1106 yılının Mayıs ayı başlarında Çökürmüş'ün elinde bulunan Nusaybin üzerine yürüdüler. Karşısında İlgâzi gibi güçlü bir komutanın da bulunduğu müttefiklere karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Çökürmüş, bu durumdan kurtulmak için çeşitli oyunlara başvurdu. Nusaybin kuşatması devam ederken Melik Rıdvan'a haber göndererek ona, İlgâzi'yi tutsak aldığı takdirde silah, para ve asker bakımından yardımda bulunacağına ve kendisiyle birleşeceğine dair söz verdi. Çökürmüş'ün vaatleri doğrultusunda hareket etmeye başlayan Rıdvan, kuşatmayı kaldırıp, sulh yaparak Haçlılara karşı hep birlikte yürümenin daha yerinde olacağını İlgâzi'ye söyledi. Ancak Türkmenlerden oluşan oldukça kalabalık bir kuvvete sahip olan İlgâzi bu teklife karşı çıktı. Böylece Çökürmüş'ün kışkırtmasıyla Rıdvan ve İlgâzi'nin arasında husumet meydana geldi. Rıdvan emir vererek İlgâzi'yi yakalattı ve hapsedirdi. İlgâzi'nin tutuklanması üzerine ona bağlı olan Türkmenlerin tepkisi gecikmedi ve bir takım olaylar çıkarmalarına neden oldu.

¹¹ Çökürmüş ve Sökmen'in Haçlılara karşı oluşturdukları ittifak ve mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, İng. Çev. Susan B. Edgington, New York. Oxford University Press, 2007, s. 689 vd.

¹² İbnü'l-Kalânîsî, *Żeylû Tarihî Dimaşk*, s. 146-7; *Urfañ Mateos Vekayinâmesi*, s. 225; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî'l-Târih*, IX, s. 82-84; Krş. Birsel Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 65-66.

Bu yüzden müttefikler bir netice elde edemedi dağıldılar. Türkmenler, İlgâzi'yi kurtarmak için Nusaybin surlarına karşı hücumla geçtiler. Bu sırada şehrin kalesine çıkan askerlerden bir kısmı da ona yardım etti. Ayaklanan Türkmenler önlerine gelen her şeyi yağmalamaya başladılar. Bunun üzerine Melik Rıdvan kendisini emniyette görmediği için buradan ayrılarak Halep'e hareket etti. Netice olarak Müslümanlar arasındaki anlaşmazlık sebebiyle, Haçlılara karşı kurulan ittifak herhangi bir başarı elde edemedi dağıldı.¹³ İlgâzi, bu olayın ardından maiyetindeki kuvvetlerle birlikte Mardin'e gelerek, idareyi Sökmen'in oğlu İbrahim'den aldı ve üç asır hüküm sürecek Mardin Artuklu Devletini kurdu.¹⁴

1107-1110 yıllarında Müslüman emirler arasındaki çekişmeler ve çıkar çatışmaları yüzünden Haçlılar, Suriye'de büyük başarılar kazanarak yeni hâkimiyet sahaları elde etme çalışmalarına hız verdiler ve istilâ alanlarını genişlettiler.¹⁵ Bunun üzerine İslâm dünyası zayıf ve sıkışık bir vaziyete düştü. Artan Haçlı tehlikesi ve baskısı nedeniyle Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, ciddi bir şekilde harekete geçme konusunda kararlıydı. 1110 yılı başlarında Musul valisi Mevdûd ile Ahlatşahların Emîri Sökmen el-Kutbî'ye mektup göndererek Haçlılara karşı cihat hazırlığına başlamalarını ve Musul bölgesini korumalarını emretti. Zira Suriye, Filistin ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri, Haçlı işgali altındaydı. Emîr İlgâzi, Sultanın emri ile derhal harekete geçen Mevdûd ve Sökmen el-Kutbî'ye Türkmenlerden oluşan büyük bir ordu ile katıldı. Civar bölgenin valileri ve gönüllüler de kalabalık kuvvetlerle müttefiklerin yanında yer aldılar. Böylece büyük bir ordu oluşturan İslâm birlikleri Haçlılara karşı hep birlikte hücumla geçtiler. Öncelikle bulunduğu coğrafi konum itibarıyla ve cereyan eden bir takım hadiseler sebebiyle Urfa Haçlı Kontluğu üzerine yürümeye karar verdiler.¹⁶ Mevdûd komutasında ilerleyen birlikler, Urfa önünde ordugâh kurarak şehri dört

¹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s. 92-93; *Azîmî Tarihi*, s. 40-42; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II. Cild, Çev. Fikret İşıltan, 2. Baskı, TTK, Ankara 1992, s. 89, 90; E. Altan, *a.g.e.*, s. 141-142; A. Sevim, "Artuk Oğlu İlgâzi", *Belleten*, XXVI/104 (1962), s. 659- 661; A. Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", *DİA*, C. 35, s. 49.

¹⁴ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, s. 112-115; K. Susheim, "İl-Gâzi", *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul 1987, s. 964.

¹⁵ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyli Tarihî Dimâşk*, s. 151 vd.; *Urfa Mateos Vekayinâmesi*, s. 231-235; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s. 102 vd.; A. Özyayın, "I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular'ın İçinde Bulunduğu Siyasî ve İctimâî Şartların Rolü", *USAD*, 2016 (5), s. 12; Andrew Bolinger, *The Crusaders' Sultan: Reinterpreting the Battle of Tell Bashir and its Implications for Twelfth-Century Franco-Turkish Political Relations in Northern Syria*, MA thesis, California State University, 2016, s. 10-18.

¹⁶ İbnü'l-Adîm, *Zübde'tü'l-Haleb*, s. 251; B. Küçükşipahioğlu, "Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/12 (Eylül 2014), s. 39.

bir yanından kuşattılar (Şevval 503/Mayıs 1110). Güçlü surlarla korunmasına rağmen Urfa'yı savunmakta zorlanan Haçlılar, Türklere karşı koymaya çalışırken bir taraftan da diğer Haçlı yöneticilerine haber göndererek acil yardım talebinde bulundular. Uzun süre muhasara altında kalan Urfa'nın düşmesine neredeyse çok az zaman kalmıştı. Ancak Urfa Haçlı Kontu Baudouin du Bourg'un yardım çağrısına cevap veren Kudüs, Trablus ve Antakya Haçlı kuvvetleri yola çıkmıştı. Bu kuvvetlerin Urfa'ya doğru gelmekte olduklarını ve yaklaştıklarını haber alan Mevdûd, kuşatmayı kaldırarak Emîr İlgâzi'nin hâkimiyeti altında olan Harran tarafına çekilmek zorunda kaldı. İslâm ordusu daha sonra tekrar Urfa'yı kuşatsa da şehri ele geçiremediler. İki sonuçsuz kuşatmanın ardından Emîr Mevdûd, Harran üzerinden Musul'a geri döndü. Önceden vuku bulan bir anlaşmazlığın yeniden ortaya çıkması üzerine Emîr İlgâzi ile Sökmen el-Kutbî'nin arası tekrar bozuldu. Bunun üzerine İlgâzi, Harran'dan ayrılarak Mardin'e gitti.¹⁷

Haçlıların durmaksızın Müslüman topraklarına düzenledikleri tahripkâr akınlar, Sayda, Esârib ve Halep'te yaptıkları felaketler üzerine Abbasî Halifesi Mustazhir Billah'ın teşebbüsü ile Sultan Muhammed Tapar yeniden cihada karar verdi. İslâm emirlerinin birleşip Haçlılarla savaşmalarını emretti. Haçlılarla savaşmak için Sultanın oğlu Mesud, Emîr Mevdûd, Emîr Sökmen el-Kutbî, Emîr Porsuk'un iki oğlu İlbeyi ve Zengî, Meraga hâkimi Ahmedil ve Erbil sahibi Ebû'l-Heyca'nın kuvvetlerinden kurulan bir ordu hazırlandı. Emîr İlgâzi, Haçlılarla savaşacak olan Selçukluların önderliğinde toplanan kuvvetlere bizzat katılmadı, ancak oğlu Ayaz'ı bir miktar asker ile birlikte gönderdi. Müttefik kuvvetler Joscelin'in elinde bulunan Tell Bâşir (Tılbaşar)'i muhasaraya başladılar (Temmuz 1111). Bu sırada Halep Meliki Rıdvan ve Şeyzer hâkimi Sultan b. Ali b. Munkız, Mevdûd'un komuta ettiği ordudan yardım istediler. Bunun üzerine yaklaşık bir ay süren Tell Bâşir kuşatmasını kaldıran Mevdûd ve kuvvetleri Şeyzer'e gittiler. Burada Mevdûd'un Haçlılara karşı cesurca ve kahramanca gösterdiği başarı örneği ile Haçlılar geri çekilmek zorunda kaldılar.¹⁸ Böylece Selçuklu Emîri Mevdûd'un komutasında birleşen Müslüman ordusunun Tell Bâşir kuşatmasıyla başlayan, Haçlılara karşı düzenledikleri bu sefer Suriye'nin kuzeybatısına Asî nehrine kadar

¹⁷ İbnû'l-Kalânîsî, *Żeylü Tarihî Dimaşk*, s. 169-170; Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzi", s. 260-1; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", s. 40-41.

¹⁸ İbnû'l-Kalânîsî, *Żeylü Tarihî Dimaşk*, s. 174-177; Uşame ibn Munkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr (İbretler Kitabı)*, Çev. Y. Ziya Cömert, İstanbul: Kitabevi, 2018, 100-101; İbnû'l-Esir, *el-Kâmil fî'l-Târih*, IX, s. 143; Altan, *a.g.e.*, s. 169-175; I. Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, C. 29, s. 428.

yayıldı. Müslümanların gücünün büyüklüğünü gören Haçlıların İslâm taarruzuna mukavemet edememeleri ve onların ilerlemelerini durduramamaları önemli bir tarihî sürecin de başlangıcı oldu. İlgâzi ve sonrasında oğlu Ayaz'ın yer aldığı müttefik İslâm ordusunun düzenlediği seferler sonucunda Urfa Haçlı Kontluğunun temelleri sarsıldı ve Haçlıların doğuya doğru ilerlemeleri engellendi. Hatta bundan böyle Fırat'ın doğusunun kendileri için güvenli olmadığı gerekçesiyle bu bölgede yayılmalarının mümkün olmadığını anlayan Haçlılar ile Müslümanlar arasında vuku bulan mücadelelerin nehrin batısında cereyan ettiği görülmektedir. Ancak Haçlı tehlikesi kâmilan bertaraf edilememiş, Halep ve Dimaşk için tehdit devam ediyordu. Bilhassa Halep, Haçlı istilalarına karşı savunmasız olup yalnız başına mücadele edecek vaziyette değildi.

Kudüs'teki Haçlıların Dimaşk'ı tehdit etmeleri üzerine 1113 yılında Emîr Mevdûd cihat için yeniden bir ordu hazırladı. Sincar hâkimi Temirek ve İlgâzi'nin oğlu Ayaz'ı yanına alarak Dimaşk'a doğru yola çıktı. İlgâzi, Haçlılara karşı düzenlenen bu sefere de kendisi katılmayarak oğlu ile birlikte bir miktar asker yolladı. İlgâzi'nin, Sultana kırgınlığı yüzünden Emîr Mevdûd'un kumandasında teşekkül eden orduya bizzat katılmadığı bilinmektedir.¹⁹

b. İlgâzi ve Tuğtekin'in Haçlılarla Birleşmesi

İslâm topraklarında Haçlı varlığının oluşturduğu tehlike ve tehdidin idrakinde olan Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Haçlılara karşı cihada kararlı bir şekilde devam etmek istiyordu. Bu niyetle oğlu Mesud'u ve Mevdûd'un ölümünden sonra yerine Musul valisi tayin ettiği Aksungur el-Porsukî'yi kalabalık bir kuvvetle Haçlılarla savaşmak üzere gönderdi (508/1114-1115). Porsukî öncelikle bölgenin hatırı sayılır güçlerinden olan İlgâzi'den askerî yardım talep etmek amacıyla Mardin'e geldi. Onun bu teklifini İlgâzi kabul etti, ancak ona kendisi iştirak etmedi. Son iki seferde olduğu gibi oğlu Ayaz'ın kumandasında bir miktar asker gönderdi. Sırasıyla Urfa, Sümeysat ve Suruç üzerine yürüyen Aksungur el-Porsukî, bir müddet sonra İlgâzi'nin oğlu Ayaz'ı tutukladı ve hapsedirdi. Ayaz'ın babasının Haçlılara karşı yapılacak cihada katılmak istememesi ve onlara karşı çarpışmayacağı konusunda söz vermesi tepkiye neden olmuştu. Oysaki XII. yüzyılda Türkler ile Franklar arasındaki ilişkilerin boyutu incelendiğinde sadece karşılıklı çatışmalardan ibaret olmadığı görülmektedir. Her iki taraf da çıkarları

¹⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Şeyhî Tarihî Dimaşk*, s. 182; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 149-150; İbnü'l-Verdî, *Târih*, II, s. 21; Runciman, *a.g.e.*, II. Cilt, s. 106; Sevim, "Artuk Oğlu İlgâzi", s. 665-666; Küçükspahioğlu, "Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", s. 44.

örtüştüğünde birbirleriyle işbirliği yapmaya hazır dılar. İşte Artukluların lideri İlgâzi'nin daha sonra tersine dönecek olan, burada Haçlılar lehine izlediği siyaset kendi menfaatinin bir ürünüydü. Onun bu tutumu ise Selçukluları rahatsız etmişti. Vaziyetten haberdar olan Selçuklu Emiri Aksungur el-Porsukî, yönünü Mardin'e çevirdi. Bunu duyan İlgâzi, Türkmenlerden oluşan çok sayıda asker ile Aksungur el-Porsukî'nin üzerine yürüdü. Dârâ yakınlarında meydana gelen çarpışmada İlgâzi'nin ordusu galip geldi ve daha sonra serbest bırakılacak olsa da sultanın oğlu Mesud tutsak alındı. Ayaz b. İlgâzi ise esaretten kurtuldu (1115).²⁰ İlgâzi'nin, Muhammed Tapar'ın oğlunu ve emiri Aksungur el-Porsukî'yi mağlup etmesi sultan ile arasının açılmasına neden oldu. Sultan, askerlerine karşı girdiği hareketle âdeta kendisine isyan etmiş olan İlgâzi'ye haber gönderip onu tehdit etti. Sultanın tehdidinden korkan İlgâzi, Mevdûd'un ölümü olayından ötürü suçlanan ve Sultan Muhammed Tapar ile arasında ihtilâf bulunan Dimaşk hâkimi Tuğtekin'in yanına giderek sultana karşı onun ittifakını sağlamayı başardı. İlgâzi ve müttefiki Tuğtekin'in Muhammed Tapar'ın vesâyeti altında kalarak hükmeden ve idare eden olmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Dahası bölgeye hariçten gelen bir müdahale ve güce karşı yeri geldiğinde düşmanla ittifak oluşturan bir siyaset izledikleri görülmektedir. Kendi çıkarlarını gözeterek yalnızca hâkimiyetlerine karşı bir tehdit söz konusu olduğunda müttefik olarak muhalefet ve müzakere ekseninde izledikleri siyaset ile Haçlılara, Selçuklulara ve diğer rakiplerine karşı kendi durumlarını kuvvetlendirmek istedikleri anlaşılmaktadır.²¹

Bu bağlamda İlgâzi ve Tuğtekin, Muhammed Tapar tarafından üzerlerine gönderilen kalabalık orduya karşı, Antakya hâkimi Roger (Roger de Salerno) ile anlaşma yapmaya karar verdiler. Roger'den bu talebe beklenen cevap gecikmedi. Antakya, Haçlı Devletleri içinde tecrit edilmiş bir konumda olup aynı zamanda Bizans'ın üzerinde hak iddia ettiği bir vaziyetteydi. Her iki taraftan bu şekilde üzerlerinde hissettikleri tehdit ve bağımsız hareket etme arzusu İslâm ve Haçlılar arasındaki geçici anlaşmayla yeni bir siyaset biçiminin oluşmasına neden oldu.²² İki taraf Buhayretü Kades'te yaptıkları bir toplantıda "birbirlerine karşı hiçbir akında bulunmayacakları" hususunda bir anlaşmaya vardılar. İlgâzi müttefiklerinden

²⁰ Küçüksipahioğlu, *a.g.e.*, s. 94; Nicholas Morton, *The Field of Blood*, New York: Basic Books, 2018, s. 64-92.

²¹ Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî", s. 262-3; Michael A. Köhler, *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*, Trans. Peter M. Holt, Leiden-Boston: Brill, 2013, s. 123; N. Morton, "Walter the Chancellor on Ilghazi and Tughtakin: a prisoner's perspective", *Journal of Medieval History*, 44:2 (2018), s. 170-186.

²² P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 41-43.

ayrıldıktan sonra Mardin'e gitmek, askerlerini toplayıp tekrar geri dönmek üzere Rüsten'e hareket etti. Rüsten'de istirahat maksadıyla konakladığı sırada Humus Emîri Hayır Han b. Karaca'nın (Karacan b. Karaca) baskınına uğradı. İlgâzi'nin adamlarının dağılmasından istifade eden Hayır Han, İlgâzi'yi maiyeti ile birlikte esir almayı başardı (508/1115). Hayır Han, İlgâzi'nin tutsaklığını öğrenen müttefiki Tuğtekin'in teşebbüsünden önce, sultandan asker göndermesini istedi. Humus'a gelen Tuğtekin, İlgâzi'nin serbest bırakılmasını istediye de bu kabul edilmedi. İlgâzi'nin öldürülmekle tehdit edilmesi sebebiyle kurtarma çabaları başarısız oldu. Diğer yandan sultanın askerlerinin gelmemesi de Hayır Han'ı endişelendirdi. Bunun üzerine İlgâzi ile anlaşma yaptı. İlgâzi'nin oğlu Ayaz, Hayır Han'ın yanında rehine olarak kaldı, birkaç gün hapiste tutulan İlgâzi ise serbest bırakıldı.²³ İlgâzi hem oğlunu kurtarmak hem de sultan tarafından gelecek her hangi bir saldırıdan korunmak maksadıyla ordu hazırlamak için Halep'e gitti. Hiç vakit kaybetmeden Türkmenlerden oluşan ordusuyla Hayır Han'ı Humus'ta kuşatmaya başladı. Ancak çok geçmeden sultanın gönderdiği Hemedan valisi Emîr Porsuk b. Porsuk'un²⁴ kalabalık bir ordu ile üzerine doğru geldiğini öğrendi ve kuşatmayı kaldırarak şehirden uzaklaştı.²⁵

Sultan Muhammed Tapar, Selçuklu kuvvetlerinin İlgâzi tarafından mağlup edilmesinden ve İlgâzi ile Tuğtekin arasında meydana gelen ittifaktan son derece rahatsızlık duydu. Liderler arasında meydana gelen sorunlar nedeniyle, İslâm topraklarında Haçlı varlığının henüz baharında ilk defa bizzat Muhammed Tapar'ın Müslümanları bir araya getirerek arzuladığı cihat fikri sekteye uğradı. Sultan, İlgâzi ile Tuğtekin'in kendisine karşı açıktan açığa isyan başlattıklarını ve aynı zamanda Haçlılarla kendi aleyhine anlaşma yapmış olduklarını öğrenince öfkelenmiş ve bunların mutlaka tedib edilmelerine karar verdi. Bu amaçla Emîr Porsuk'u büyük bir ordunun başına kumandan tayin ederek ona önce İlgâzi ve Tuğtekin'le savaşmasını ve onları cezalandırıp yola getirdikten sonra Haçlılar

²³ İbn Kalânîsî, *Ze'ylü Tarihî Dimaşk*, s. 191; Usame ibn Munkız, *Kitâbu'l-İribâr*, s. 124; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s.154; Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-Ayan*, VIII/I (495-589/1101-1193), Haydarabad 1951, s. 52; Azîmî, *Tarih-i Haleb*, s. 367; *Azîmî Tarihî*, s. 47; *Urfañ Mateos Vekayînesi*, s. 254.

²⁴ Burada bahsi geçen Hemedan valisi olan Emîr Porsuk, 1097 yılında vefat eden Selçuklu kumandanlarından Emîr Porsuk'un oğludur. Bkz. A. Özaydın, "Porsuk", *DİA*, C. 34 (2007), s. 325-326.

²⁵ İbnü'l-Esir, İlgâzi'nin Türkmenlerden asker toplamak için Halep'e gittiğini yazmıştır (*el-Kâmil fi't-Târih*, IX, s. 154). Artuklular ve İlgâzi hakkında çalışmaları olan A. Sevim ise bu dönemde İlgâzi'nin Halep ile pek fazla ilişkisi olmadığından buradan asker toplamasının mümkün olmayacağını ifade ederek onun Mardin'e gittiğini belirtmiştir (Sevim, "Artuk Oğlu İlgâzi", s. 668-669). Mardin'in Haleple kıyaslandığında Humus'a daha uzak olması nedeniyle İlgâzi'nin Selçukluların hâkim olduğu Halep'e gitmiş olması da mümkündür.

üzerine yürümesini emretti. Sultanın ordusunun sefer şâyiaları üzerine İlgâzi, Tuğtekin ile ittifakını kuvvetlendirmek amacıyla Dimaşk'a gitti. Emir Porsuk'un ordusu Fırat nehrini geçerek Halep'e doğru hareket etti (508/1115). İlgâzi ve Tuğtekin, Halep'ten gelen yardım çağrısına icabet ederek Halep Selçuklu Melikliğine Porsuk'a karşı savunmaya gittiler. İlgâzi'nin beraberinde on bin askeri vardı. Dönemin kaynaklarından Walter Galterius'un ifadesine göre onların Halep'e yardıma gitmelerinin nedeni Halep'teki Melik Rıdvan'ın oğluna olan sadakat ve bağlılıklarıydı. Gerçekte ise Sultanın Halep'i ele geçirmesini istemiyorlardı. Amaçları, stratejik konumu itibariyle kilit noktada yer alan Halep üzerindeki kontrollerinin devamını sağlayarak mevcut güç dengesini muhafaza etmekte.²⁶

Halep'i ele geçiremeyeceğini anlayan Porsuk, her hangi bir hücum hareketinde bulunmadan buradan ayrılarak Hama'yı kuşattı ve ele geçirdi (Muharrem 509/ Haziran 1115). Sultanın emri ile Hama'yı Humus Emiri Hayır Han'a verdi, o da yanında rehine olarak tuttuğu İlgâzi'nin oğlu Ayaz'ı Porsuk'a teslim etti. Bu sırada Antakya Prinkepsi Roger kuvvetlerini toplamış ve Asi nehrinin diğer kıyısında Demirköprü yanında mevzi almış bulunuyordu. Roger, burada İlgâzi ve Tuğtekin ile bir anlaşma yaptı.²⁷ Büyük Selçuklu kuvvetlerinin Hama'yı ele geçirmeleri ve Halep'ten sonra hedeflerinin Dimaşk olacağı yönündeki öngörüsü Tuğtekin'i endişelendirmişti. İlgâzi, Tuğtekin, Halep ordu kumandanı Şemsü'l-Havâs Yaruktaş ve Roger'nin Porsuk'a karşı oluşturdukları ittifaka Kudüs Kralı Baudouin ve Trablus Kontu Pons da katıldı. Efâmiye Kalesi²⁸ önünde toplandılar. Her iki tarafın orduları, kışa kadar iki ay boyunca (Mateos'a göre dört ay) savaşa hazır vaziyette beklediler. Sultanın ordusu kalabalık ve çok güçlü olduğu için İlgâzi ve müttefikleri savaşıma cesaret edemediler. Müslümanlar arasında bölünme olması beklenirken Franklar arasında bölünme meydana geldi. Emir Porsuk'un bir müddet sonra çekilmesi üzerine karşısında oluşan müttefik kuvvetler de dağıldı. Tuğtekin, Dimaşk'a, İlgâzi Mardin'e, Şemsü'l-Havâs da Halep'e döndü.²⁹ Daha sonra Müslümanlar ile Haçlılar arasında çatışmalar yaşandı. Bir gün daha Şeyzer bölgesinde kalmaya devam eden Selçuklu ordusu Kefertâb'ı fethetti. Selçuklular, Halep'e yönelmişlerdi ki Antakya hâkimi Roger'nin ordusuyla karşılaştılar.

²⁶ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars: A Translation and Commentary*: Thomas S. Asbridge-Susan B. Edgington, Aldershot: Ashgate, 1999, s. 87-88.

²⁷ Köhler, *a.g.e.*, s. 121.

²⁸ Bölgenin en müstahkem kalelerinden olan Efâmiye, Melik Rıdvan tarafından Fatimilerden alınmıştı. Fakat, Antakya Prinkepsliği'nin Müslümanlara karşı güney sınırının emniyetini sağlayan kale, bir müddet sonra, Tankred liderliğindeki Haçlıların işgaline uğradı (1106). Bkz. E. Altan, *a.g.e.*, s. 142-144.

²⁹ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 94-95; Küçükşipahioğlu, *a.g.e.*, s. 93-96.

23 Rebiülâhîr 509/15 Eylül 1115 tarihinde Tell Dânis'te konakladıkları sırada Haçlıların saldırısına uğradılar. Dağınık vaziyette bulunan Selçuklu askerinden bir kısmı Franklar tarafından öldürüldü, bir kısmı da selametle ülkelerine dönebildiler. Selçuklu ordusunun çokluğu karşısında savaşı göze alamayan Haçlılar yerlerine geri döndüler.³⁰

2. Savaş

a. Savaşın Sebepleri ve Savaşa Hazırlık

Tell Dânis Savaşından sonra Suriye'de dengeler değişti; yerel siyasî manevralar, bazı gelişmelerin yaşanmasına sebep oldu. Bundan böyle 1115'ten vefat yılı olan 1118'e kadar Sultan Muhammed Tapar'ın bölgeye doğrudan müdahalesi olmadı. Emîr İlgâzi'nin bölgedeki gücü ve azmi de gittikçe arttı.³¹ Dimaşk hâkimi Tuğtekin, idarî, askerî ve malî işlerin yönetimi ve düzenlenmesi konusunda Muhammed Tapar'dan menşur alarak Dimaşk'taki durumunu tasdik ettirdi (1116).³² Halep Melikliği'nde ise ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı. Melik Rıdvan'ın 1113'te vefatından sonra oğlu Alp Arslan ve 1114'te Alp Arslan'ın ölümünün ardından kardeşi Sultanşah hüküm sürmeye başladı. Meliklerin genç ve tecrübesiz olmaları sebebiyle iktidarda asıl söz sahibi olan kişiler atabegleri idi. Melik Alp Arslan döneminde Atabeg Lû'lû tüm iktidar mekanizmasını tahakküm altına almıştı. Yönetime tamamen hâkim olan Atabeg Lû'lû, devlet erkânının da desteğiyle Melik Alp Arslan'ı öldürttü. Meydana gelen ve çözülemeyen bir takım siyasî karışıklıklar yüzünden Halep'in vaziyeti gittikçe daha kötü bir hal almaya başladı. Bununla birlikte Melik Rıdvan devrinde, Halep'i Haçlı işgalinden korumak amacıyla Haçlılarla ağır şartlar içeren bir antlaşma yapılmıştı.³³ Bundan dolayı ciddi manada şehrin refah düzeyine tesir eden ekonomik buhranla birlikte sıkıntı, darlık ve yokluk baş gösterdi. Halep'te içte ve dışta yaşanan sorunlar halkta korku, tedirginlik ve kaygıya sebep oldu. Atabeg Lû'lû ve ondan sonra idareyi

³⁰ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 264-5, Türkçe trc. s. 126-128; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-Târih*, IX, s. 158-159; İbnü'l-Verdi, *Târih*, II, s. 22-23; Usame ibn Munkız, *Kütâbu'l-İ'tibâr*, s. 124; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 257-258; Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 100-108; Simbat Sparapet, *Chronicle*, İng. çev. Robert Bedrosian, New Jersey 2005, s. 65; Runciman, *a.g.e.*, II. Cilt, s. 108; A. Özyaydn, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK, Ankara, 1990, s. 130-134.

³¹ Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî", s. 263.

³² İbn Kalânîsi, *Zeylü Tarihi Dimaşk*, s. 193-197; Philip K. Hitti, *History of Syria*, New York: MacMillan Company, 1951, s. 576.

³³ Antakya Prinkepsi Tankred'in Halep ve çevresini istila ve işgali üzerine zor durumda kalan Melik Rıdvan, Haçlılara "20 bin altın, 10 baş at ve elindeki Ermeni tutsakları geri verme" karşılığında barış yapmaya mecbur kalmıştır. Bkz. İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 252-253.

eline alan Atabeg Şemsü'l-Havâs Yaruktaş'ın geçici, tutarsız ve etkisiz politikaları Halep'i Haçlı saldırısıyla karşı karşıya bıraktı.³⁴ Halep'in Haçlıların eline geçebilecek duruma gelmesi sebebiyle halk, Abbâsî hilafet merkezi Bağdat'tan da yardım istemişti. Haçlıların buldukları yerlerden yayılan çeşitli haber ve söylentilere göre Haçlılar, Müslüman beldelerini yakıp yıkarak buralara doğru ilerlemeye karar vermişlerdi. Ancak Halep'in çağrısına cevap gelmediği ve yardım ümitlerinin kesildiği anlaşılmaktadır.³⁵ İdarî otorite ve iktisadî durumun sarsılması sebebiyle Haçlı saldırı ve istilâsından kurtulamayacak hale geldiğinde şehrin ileri gelenleri ve halk, çaresiz bir durumda olduklarını bildirmek için İlgâzi'ye haber göndererek şehri kendisine teslim edeceklerini söylediler. Çok sayıda Türkmen kuvvetine sahip başarılı ve tecrübeli bir yönetici olan İlgâzi'nin ordusuyla gelip, kendilerini Haçlılardan kurtarmak suretiyle feraha çıkaracağına inanıyorlardı. Davetin başlıca sebebi Frank topraklarını genişletmekte olan Antakya hâkimi Roger'nin Halep'e yaklaşmakta olduğu ve ani bir baskınla şehri alabileceği endişesiydi. Zira İslâm kuvvetlerinden önce davranmakta kararlı olan Roger'nin, 1117'de Halep'e bir müdahalesi söz konusudur. Melik Alp Arslan zamanında Halep yönetimi, Tuğtekin'in Halep'e gelip devlet işlerini ve orduyu düzene sokması için davet etmişlerdi. Böylece yönetimi daha sağlam bir vaziyete getirmek ve Haçlılara karşı mücadelede Tuğtekin'in gücünden istifade etmek istemişlerdi. Roger ise Halep'in Şam yönetiminin kontrolüne girmesini istemiyordu. Bunu engellemek için harekete geçen Roger, Halep'i sıkıştırmaya devam ediyordu.³⁶ Bunun üzerine Halep'ten gelen teklifi dikkate alan İlgâzi bir miktar kuvvetle şehre geldi. Buradaki Selçuklu Melikliği'ne son vererek, ölümüne kadar güvenli bir şekilde elinde tutacağı Halep'in idaresine hâkim oldu (511/1117). Oğlu Timurtaş'ı Halep'te bırakarak buradan ayrıldı.³⁷

İlgâzi'nin Halep'e hâkim olması onun kendi konumunda önemli ölçüde ilerlemesini sağlayacaktı. Aynı yıl İlgâzi'yi ilgilendiren diğer büyük bir gelişme

³⁴ İbnû'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 262-266; İbnû'l-Kalânîsî, *Şeylü Tarihî Dimaşk*, s. 198; Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989, s. 132-141; Küçüksipahioğlu, *a.g.e.*, s. 100-101; A. Özyayın, "Selçuklular", *DİA*, C. 36 (2009), s. 386.

³⁵ İbnû'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, IX, s.185; A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 142.

³⁶ A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 130-131; T. S. Asbridge, "The 'Crusader' Community at Antioch: The Impact of Interaction with Byzantium and Islam" *Transactions of the Royal Historical Society*, 6th Ser., Vol. 9. (1999), s. 321; Köhler, *a.g.e.*, s. 108.

³⁷ İbn Kalânîsî, *Şeylü Tarihî Dimaşk*, s. 199; İbnû'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 267, 269-270; *Azîmî Tarihi*, s. 48; İbnû'l-Verdî, *Tarih*, II, s. 23-23; M. Fuad Köprülü, "Artuk Oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1978, s. 618; A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 142-143; A. Sevim, "Temürtaş'ın Halep Hâkimiyeti", *Belleten*, XXV/100 (1961), s. 571, 572.

de Sultan Muhammed Tapar'ın vefatı idi (511/1118). İlgâzi'nin yeni sultan Mahmud b. Muhammed Tapar nezdinde Selçuklular ile ilişkilerini yeniden inşa etme ihtimali böylece artmış oldu.³⁸ Halep'te idarî ve askerî yönetimi eline alan İlgâzi, ekonomik sıkıntılardan bir an önce kurtulmak için bazı tedbirler aldı. Bir taraftan da Antakya Haçlılarının Halep'e uyguladığı yoğun askerî baskı devam ediyordu. Bu durum savaşı kaçınılmaz kılmıştı. İlgâzi'nin öncelikli hedefi Halep'in gelecekteki güvenliği için Antakya Haçlılarının sınırını geriye çekmekti. Antakya ile Halep arasındaki kuş uçuşu takriben doksan kilometrelik mesafedeki yerleşim hattının kontrolü Afrin Savaşının altında yatan en önemli sebeplerdendi. Bilhassa Müslümanlar açısından Azez'den güneye Şeyzer'e kadar uzanan bölgenin emniyeti çok önemliydi. Bu sağlandıktan sonra Halep'e doğrudan bir tehdit ve saldırının önüne geçilecekti. Bu sırada Roger'nin Ermenilerle ittifak yapıp Müslüman şehri olan Azez'e saldırması yüzünden daha önceden dost olan İlgâzi ile arası bozulmuştu. Azez şehri otuz gün boyunca Haçlı ve Ermeni hücumuna maruz kalmıştı. Şehre dışarıdan gelebilecek yardımlara engel olunmuştu. Müslümanlara karşı mücadelelerinde, istifade ettiği Ermeni askerlerine karşı muhabbeti artan Roger'nin, İlgâzi'nin hâkimiyetinde bulunan Azez ve Halep'e taarruzda bulunması ikisinin dostluğunun sonu oldu.³⁹ İlgâzi, aradaki husumetin hat safhaya varması nedeniyle, Haçlı saldırılarını ve ilerleyişini bertaraf etmek için harekete geçerek asker toplamaya karar verdi. Ustaca politika izleyen İlgâzi, Afrin savaşına giden yolda esas adımı atmış oldu.⁴⁰ Hazırlığını salimen tamamlamak ve Haçlıları bir müddet daha oyalamak amacıyla bu süreçte onlara bir öneride bulundu. Haçlılara "Halep çevresinden (bilhassa Azez'den) çekildikleri takdirde istedikleri kadar para göndereceğini" bildiren bir haber yolladı. Ancak Müslümanlara karşı yeterli kuvvete sahip oldukları anlaşılan Haçlılar onun bu teklifine kabule yanaşmadılar. Bu sırada Halep'te büyük bir kıtlık ve sıkıntı yaşanıyordu. Yiyecek maddelerinin azalmasından dolayı fiyatlar da çok artmıştı. İlgâzi, halka ve hayvanlarına yiyecek sağlamakta zorluk çekiyordu. Halep'in vaziyetinden haberdar olan Azez halkı ümitsizliğe düşmüş ve şehri Haçlılara teslim etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Halep'in refahı ve emniyeti için Haçlılara dört ay süreyle ayda bin altın ödeme karşılığında anlaşma yapıldı.⁴¹ Aynı zamanda

³⁸ İbnü'l-Kalânisî, *Ze'ylü Tarihî Dimaşk*, s. 198-199; Hillenbrand, "The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî", s. 256; N. Morton, *The Field of Blood*, s. 92.

³⁹ *Urfañı Mateos Vekayinâmesi*, s. 263-264; Simbat, *Chronicle*, s. 67.

⁴⁰ Thomas Asbridge, "The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood", *Journal of Medieval History*, (23:4/1997), s. 308-312.

⁴¹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 269-270.

İlgâzi ile Tuğtekin, İbnû'l-Adîm'in belirttiğine göre Devser (Câber) Kalesinde bir araya gelerek Haçlılara karşı güçlerini birleştirmek üzere anlaştılar.⁴² İbnû'l-Kalânîsî ise İlgâzi ve Tuğtekin'in Dimaşk'ta görüşüp birlikte ortak hareket etmeye karar verdiklerini ifade etmektedir. Tuğtekin, Haçlıların şerrini defetmek için her tarafa haber göndererek Müslümanların birlik olmasını ve yardımlaşmalarını istiyordu.⁴³ İlgâzi ile bir araya geldiklerinde de civardaki beylere ve Türkmenlere haber gönderip kendilerine katılmaları hususunda onlardan destek ve yardım talep ettiler. Daha sonra İlgâzi, Mardin'e gitmek üzere yola çıktı. Diyarbakır bölgesindeki Türkmen beylerinden ve cihada gönüllü birçok kişiyi de yanına almaya muvaffak oldu ve kısa zaman zarfında büyük bir ordu meydana getirdi. İlgâzi'nin ordusunun sayısı hakkında kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. İbnû'l-Adîm, İlgâzi'nin askerinin 40.000'den fazla olduğunu belirtmektedir.⁴⁴ İbnû'l-Esir, İlgâzi'nin asker ve gönüllülerden oluşan 20.000'e yakın kuvvetle harekete geçtiğini ifade etmektedir.⁴⁵ Walter, Türk ordusunun 100.000 savaşçıdan oluştuğu gibi abartılı bir rakam verirken⁴⁶, Fulcher ve Willermus, 20.000 kişiden söz etmektedirler.⁴⁷ Urfalı Mateos, bu dönemde İlgâzi'nin Müslümanların en büyük lideri olmasından dolayı onun cihat çağrısına her taraftan koşarak katıldıklarını, böylece 80.000 kişinin toplandığını kaydetmiştir.⁴⁸ Süryanî Mihail ve Ebû'l-Ferec ise tüm kaynaklardan daha az olmak üzere Türk askerinin 7.000 kişiden oluştuğunu nakletmişlerdir.⁴⁹

b. Afrin Zaferi

İlgâzi'nin, stratejik öneme sahip olması dolayısıyla daima Haçlıların hedefinde olan Halep'e hâkim olması ve Rogerle aralarında meydana gelen husumet onu var gücüyle cihada hazırlanmaya sevk etti. Zira Azez'den, Esârib ve Zerdanâ'ya kadar olan yerleşim yerlerini hükmü altında tutarak Halep'i korumak gibi özel bir amacı vardı. Haçlılara karşı mücadelesinde Atabeg Tuğtekin'den kendisine

⁴² İbnû'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 270.

⁴³ İbn Kalânîsî, *Zeylü Tarihî Dimaşk*, s. 199-200.

⁴⁴ İbnû'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 270.

⁴⁵ İbnû'l-Esir, *el-Kâmil fî'l-Târih*, IX, s. 185.

⁴⁶ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 128.

⁴⁷ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 228; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 529.

⁴⁸ *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 264. İngilizce metinde İlgâzi'nin Türk olmasından dolayı Türklerin onun çağrısını önemsedikleri ve ona katıldıkları yazmaktadır. Bkz. Matthew of Edessa, *The Chronicle, Armenia and the Crusades*, Translated: Ara Edmond Dostourian, Lanham, New-York, London: University Press of America, 1993, s. 223.

⁴⁹ *Süryanî Mihail Vekayinâmesi*, s. 66; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, Türkçeye çev. Ö. R. Doğrul, TTK, Ankara 1999, s. 356.

katılma sözü aldı ve derhal askerî hazırlıklarını yoluna koydu. İlgâzi'ye tâbi olan Dilmaçoğullarının Beyi (Bitlis-Erzen hâkimi) Togan Arslan ve Munkızilerden Usame b. Mübarek el-Kilâbî de kuvvetleriyle ona katıldılar. İlgâzi önce Urfa üzerine yürüdü, üç-dört gün orada kaldıktan sonra 1119 yılı başlarında Bedâyâ ve Sence köprülerinden Fırat nehrini geçip süratle Tell Bâşir ve Tell Hâlid bölgesine geldi. Nisan ayının sonlarında, geniş bir alana yayılan İlgâzi'nin askerleri yol boyunca Haçlıların elindeki yerleri tahrip ederek yağmaladılar.⁵⁰ Bu sırada Halep'ten gelen elçiler, Haçlıların Halep'i tehdit eden saldırılarının arttığını ve İlgâzi'nin bir an önce Halep'e gelmesi gerektiğini bildirdiler. Mercidabık'a gelen İlgâzi, buradan Halep yakınlarındaki Müslümiye köyünden geçip 1119 yılı Haziran ayında Kınnesrin (قنسرین)'e gelerek ordusunu tam teçhizatlı bir şekilde savaşa hazır vaziyete getirdi. Bu arada İlgâzi'nin kuvvetleri, Halep'e bağlı Rûc (الروح) bölgesindeki Kaştun Kalesini ele geçirdiler ve buradaki Haçlıların bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. İlgâzi'nin tacir kılığına girerek Franklar arasına giden casusları da düşman ordusu hakkında teferruatlı bilgi almayı başarmışlardı.⁵¹ İlgâzi casusları vasıtasıyla Haçlı ordusunun yeri, sayısı ve durumunu öğrenir öğrenmez hemen harekete geçmeye karar verdi. Franklar, İlgâzi'nin ani saldırı plânlarını gizlemek için sahte saldırı düzenleyeceğini düşünmüşlerdi. Fakat İlgâzi'nin casusları göndermekte ki asıl amacı ani ve hızlı bir şekilde Haçlılar üzerine hücumla geçmek ve Halep çevresini hâkimiyet altına alarak bölgede güvenliği ve kontrolü sağlamaktı. Müttefiki Tuğtekin ise henüz Kınnesrin'e gelmemişti.⁵² Daha fazla beklemeye tahammül edemeyen İlgâzi'nin yanındaki Türkmen beyleri bir an önce Haçlılarla savaşa girişmek için teklifte bulundular. Bunun üzerine İlgâzi, “düşmanla savaşırken sabırlı olmaları, cihat sırasında kanlarını akıtmaktan geri durmamaları” konusundaki sözünü yenileyerek emîr ve kumandanlarını ikna etmeye çalıştı.⁵³ Ancak onun bu tavsiyeleri işe yaramadı. Israrlar karşısında beklemeden harekete geçip Sermadâ (Sarmadâ/سرمداء)'nın kuzeydoğusunda, Halep'e 40-50 km mesafede bulunan Afrin (عفرين)'e gelip karargâhını kurdu. Walter'ın nakline göre İlgâzi'nin savaş düzeni olarak Antakya sınırına ulaştığı haberi tesadüfen gelen haberler arasındaydı.

⁵⁰ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 270; Köhler, *a.g.e.*, s. 108.

⁵¹ Walter The Chancellor (s. 115), İlgâzi'nin gönderdiği casusların kuş satıcısı kılığında olduklarını belirtir. Bölgede Müslümanlar ile Franklar arasında ticarî ilişkiler söz konusu olduğu için casuslardan şüphelenmemişler ve bu durumun ortaya çıkmasına da şaşırmamışlardır.

⁵² Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 114-115; Dimaşk meliki Dukak'ın annesi Safvetü'l-Mülk Hatun'un vefatından dolayı Tuğtekin, Afrin Savaşına katılmamıştır. Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'l-Zamân*, s. 79.

⁵³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 271.

Antakya prinkepsi Roger, Türklerin cihat hareketini öğrenir öğrenmez dört bir yandan topladığı adamlarıyla Artah (Reyhanlı)'a doğru yola koyuldu.⁵⁴ Aynı zamanda Kudüs Kralı II. Baudouin, Trablus Kontu Pons ve Urfa Kontu Galeran du Puiset'ten yardım istedi.⁵⁵ Ancak Kudüs Kralı II. Baudouin, Patrik Bernard ve diğer Haçlı ileri gelenlerinin tedbir ve tavsiyelerine rağmen Türkleri hafife alan Roger, derhal ordusunu topladı. Sermadâ üzerinden yoluna devam ederek Afrin'e geldi. Buradaki kalenin karşına karargâhını kurdu.⁵⁶

Roger'nin, Ermeni emîr ve askerlerinin de bulunduğu ordusunun sayısı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Walter ve Willermus'un kayıtlarında, Roger'nin 700 şövalye ve 3.000 yaya askere sahip olduğu geçmektedir.⁵⁷ Fulcher ve Orderic Vitalis, Haçlı ordusunda 700 şövalyenin bulunduğunu belirtmektedirler.⁵⁸ İbn Kalânîsî, Frank ve Ermenilerden oluşan Haçlı ordusunun yaya ve atlı olmak üzere 20.000'i geçtiğini,⁵⁹ İbnü'l-Esir, 3.000 süvari ve 9.000 piyadeden müteşekkil olduğunu ifade eder.⁶⁰ Urfalı Mateos ise çok özel rakamlar vererek Roger'nin 100 Frank süvarisi⁶¹, 500 Ermeni süvarisi, 400 piyade askeri ve 10.000 kadar da karışık askeri olduğunu belirtir.⁶² Dağlar arasında dar bir yerde konaklayan Roger, mevcut kuvvetleriyle öncelikle savunmada beklemeyi tercih etti. Buldukları konum itibariyle Türklerin kendilerine yaklaşamayacağını zannetti. Fakat Türklerin sayısını ve kuvvetini görünce onları oyalamak maksadıyla İlgâzi'ye "Bize hücum için kendini zahmete sokma, biz zaten senin yanına varmak üzereyiz" şeklinde bir haber gönderdi. İlgâzi, Haçlılardan gelen bu haberi yanında bulunan beylere ilettili ve takip edilecek hareket hakkında onlarla durumu müzakere etti. Aynı istikamette görüş bildirilmesi sonucunda hiç vakit kaybetmeden hemen hücumla geçilmesi kararlaştırıldı. Walter'ın belirttiğine göre İlgâzi, Esârib'teki Haçlı kalesi

⁵⁴ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 110.

⁵⁵ Küçüksipahioğlu, *a.g.e.*, s. 100-101.

⁵⁶ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 112; Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 107; Willermus'un ifadesine göre Roger karargâhını kurduktan sonra kral ve kontlardan istediği yardımın gelmesi için günlerce beklemiştir. Yardımın gelmemesi üzerine orduya ilerleme emri vermiştir. Bkz. William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 529.

⁵⁷ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 128; William of Tyre, *A History of Deeds*, s. 529.

⁵⁸ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 228; Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 107.

⁵⁹ İbn Kalânîsî, *Şeyhü Tarihî Dimaşk*, s. 200.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 185. *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 264; N. Morton, *The Field of Blood*, s. 107.

⁶¹ İngilizce ve Fransızca tercümede 600 Frank atlısı olduğu belirtilmiştir. Bkz. *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 264 n. 114; Matthew of Edessa, *The Chronicle*, s. 223.

⁶² *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 264; N. Morton, *The Field of Blood*, s. 107.

üzerine bir birlik gönderdi ve şehrin giriş çıkışlarını kontrol altına aldı.⁶³ Dönemin bir başka muasır müelliflerinden olan Orderic Vitalis ise İlgâzi'nin büyük bir ordu ile Zerdanâ'yı kuşattığını ifade etmektedir.⁶⁴ İbnü'l-Adîm, İlgâzi'nin Esârîb ya da Zerdanâ'yı muhasara şâyiası üzerine Haçlıların vehme kapıldıklarını iddia ederek söz konusu kuşatmaların doğru olduğunu teyid etmektedir.⁶⁵ Böylece üstün askerî manevra kabiliyetine sahip olan İlgâzi'nin bir çeşit saptırma harekâtı düzenleyerek, esas hedefini gizlemek istediği görülmektedir. Onun stratejisini kavrayamayan Roger, bu saldırıyı durdurmak amacıyla ordusunun bir kısmını yolladı. Ancak bazı Haçlı kumandanları Roger'nin yanında dururken, bazıları da ona karşı çıkarak çadırlarını olduğu yerden kaldırarak kayalık bölgeye⁶⁶ çekilmekten yana olduklarını belirttiler. Çadırları uygun olmayan yere taşımayı önerenlerin amaçları İlgâzi'ye baskı yaparak, onun hedefinde olan Esârîb ve Zerdanâ'yı ele geçirmesini engellemektir. Nitekim Türkler üzerine gönderilen Haçlı ordusunun pek çoğunun yıpratılması neticesinde Roger'nin kuvvetleri bölünmüş ve askerî gücünün zayıflaması sağlanmıştı. Böylece İlgâzi'nin başarılı taktiği ile kendi plânlarını kolaylıkla uygulama fırsatı bulan Türkler, kararlaştırdıkları yere rahatlıkla vardılar. Dağlar arasında vadide savunmada bekleyen Haçlılar, 27 Haziran gecesi Türk kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Haçlıların kaçması muhtemel yollar kapatılarak geri çekilmeleri engellendi. Ertesi gün sabah tamamen muhasara altında olduklarını gören Haçlılar, kaçma imkânlarının kalmadığını anladılar. Bu sırada elinde bir mızrak olduğu halde bir taşın üzerinde oturan Ebû'l Fazl b. Haşşâb adında bir kadı, Müslüman askerî savaşa teşvik etmek ve moralini yüksek tutmak için konuşuyor, vaaz ediyordu. Askerlerden bazısının onu önemsemediğini fark edince savaşa isteklerini artırmak amacıyla onlara doğru ilerleyip açık ve anlaşılır mahiyette hitabette bulundu. Böylece Haçlılara karşı savaşıacak askerinin azim ve hırsı keskin bir şekilde perçinlendi.⁶⁷ Türk ordusunun dört bir yandan dalgalanan bayraklarla kendilerine doğru ilerlediğini gören Roger, son bir hamle yaparak kurtulacağını düşündü. Her biri üst düzey komutanın kumandası altında olmak üzere böldüğü ordusunun süvari kısmını savaş düzenine soktu. Walter'ın ifadesine

⁶³ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 118.

⁶⁴ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, Edited and Translated: Marjorie Chibnall, Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 107.

⁶⁵ İbnü'l-Adîm, *Żübdetü'l-Haleb*, s. 271.

⁶⁶ Bu yerin Talat Dağı (Cebel-i Talat/Jabal Talat) etekleri olduğuna işaret edilmektedir. Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 119, n. 52. Talat Dağı; Esârîb, Zerdanâ ve Sermin'in batısında yer alıp, Antakya Haçlı Prinkepliğinin doğu sınırını oluşturuyordu (Harita 1).

⁶⁷ İbnü'l-Adîm, *Żübdetü'l-Haleb*, s. 271.

göre Türk ordusu üç koldan ilerlediği için Haçlı kuvvetleri de üçe ayrılmıştı.⁶⁸ Piyade güçlerinden ise süvarileri Türk hücumuna karşı koruma altında tutmak amacıyla koruma çemberi oluşturuldu. Başpiskopos tarafından kutsanan Haçlı ordusunun merkezinde büyük haç yer alıyordu. Haberciler, Roger'nin talimatlarını askere ileterek onları cesaretlendirmeye çalışıyorlardı.⁶⁹ Ancak İlgâzi'nin emri ile hücumla geçen Müslüman kuvvetlerinin hızlı ve atik manevraları karşısında ne yapacaklarını bilemediler. İlgâzi'nin Türkmenleri yılmadan yorulmadan düşmanı yoğun bir ok atışına tuttular. Müslümanlar ile kurtuluş ümidi kalmayan Haçlılar arasında 17 Rebiülevvel 513/28 Haziran 1119 tarihinde Cumartesi günü Afrin mevkiinde çok çetin bir savaş meydana geldi. Haçlı kuvvetleri sağanak gibi yağın ok yağmuru ve güçlü kılıç darbeleriyle bozguna uğratıldı. Onların safında savaşa katılan Ermenilerin tümü hayatını kaybetti. Haçlılardan ancak muhasarayı yarabilen yaklaşık 100 kadar asker kurtulabildi. İbn Kalânisî'nin ifadesiyle savaş başlayalı bir saati geçmemişti ki helak ve perişan olan atlı ve yaya Frank askerleri silahları ve atlarıyla birlikte yere serilmişlerdi.⁷⁰ Ölenlerin arasında Haçlı ordusunun komutanı Antakya hâkimi Roger de bulunuyordu.⁷¹ Haçlılardan bir kısmı da tutsak alınarak Halep'e götürüldü.⁷² Halep'e götürülenlerin içerisinde yetmişden fazla Haçlı ileri geleni vardı. Bu tutsaklar serbest bırakılmaları için 300.000 dinar fidye teklif etmişler fakat kabul edilmemiştir. Bağışlanma talep edenlerden biri de Roger'nin yakın dostu Lord Reinald Mansoer (Rainald Mazoir)'di.⁷³ Savaşta ağır yaralanan Reinald, birkaç adamıyla birlikte Sermadâ kalesine sığınmış, Kudüs'ten gelecek yardımı bekliyordu. Fakat kalenin zayıflığı, yiyecek eksikliği ve hepsinden önemlisi İlgâzi'nin buraya geliş nedeniyle, savaşın muzaffer olan Türklere teslim

⁶⁸ Roger'e destek olmak amacıyla Maraş ve Harim (Harem-Harenc) lordları savaşa katıldılar. Üç ayrılan Roger'in ordusunun sağ ve sol kanatlarının ve merkez kuvvetlerinin başında Maraş lordu Geoffrey the Monk, Harim lordu Guy Fresnel ve Antakya asilzadelerinden Robert of St. Lo bulunuyordu. Bkz. Walter the Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 126-127; Steve Tibble, *The Crusaders Armies: 1099-1187*, New Haven-London: Yale University Press, 2018, s. 283-4. Willermus, Haçlı ordusunun dörde ayrıldığı ifade etmektedir. William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 529.

⁶⁹ N. Morton, *The Field of Blood*, s. 109.

⁷⁰ İbn Kalânisî, *Zeylû Tarihî Dimaşk*, s. 201.

⁷¹ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 128; Anonim Süryani Vekayinâmesinin müellifi, savaşta ölen Roger'nin cesedinin ne ölümler ne de tutsaklar arasında bulunmadığı ifade etmektedir. Bkz. *Anonim Süryani Vekayinâmesi (Anonymous Chronicle)*, s. 88. İbn Kesir, Roger'nin başının Bağdat'a gönderildiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XII, Beyrut 1988, s. 184.

⁷² Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 129-130, 156 vd.; Morton, "Walter the Chancellor on Ilghazi and Tughtakin: a prisoner's perspective", s. 171-173.

⁷³ I. Reinald Mansoer, Antakya muhafızlarından olup Suriye'nin Baniyas şehrine yakın Margat (Marqab) Kalesinin komutanıdır. Afrin Savaşı öncesinde Müttefik Müslüman ordusunu kuşatma altına almak isteyen Roger tarafından Haçlı ordularının başında Sermadâ'ya gönderilmişti. Bkz. Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 125; Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 286-287, 543.

olmak zorunda kaldı. Kalenin teslimiyeti karşılığında canının bağışlanmasını ve kaçmasına yardım edilmesini istedi. İlgâzi ise “Savaştayken sana ve diğerlerine düşman olarak davranmalıydık, ama şimdi ben bir insan gibi hissediyorum ve hatırladığım kadarıyla siz de bir insansınız, benden şüphe duymayın diye İslâm hukukumuzla göre benim sözümün ve imanımın işareti olarak bu yüzüğümü al. Bununla bir ayın sonunda seni özgür bırakacağım.” dedi. Walter’ın kurnaz olarak bahsettiği Reinald, İlgâzi’nin yüzüğünü teminat olarak aldıktan sonra direnmeden teslim olmuş ve kurtulmuştur.⁷⁴ Usame b. Munkız savaştan kurtularak Antakya’ya dönebilenlerin sayısının yirmiden az olduğunu belirtmektedir.⁷⁵ İbnû’l Adîm de ancak yirmiden az Haçlı askerinin savaştan kurtulabildiğini, ölen Haçlıların sayısının 15.000 civarında olduğunu, Müslümanların ise en fazla yirmi şehit verdiklerini ifade etmektedir. Fulcher, savaşta 7.000 civarında Haçlının öldüğünü, Türklerin kaybının ise yirmiden fazla olmadığını kaydetmiştir. Willermus, Haçlılardan hiç kimsenin kurtulamadığını, Müslümanlardan çok azının hayatını kaybettiğini veya hiçbirinin ölmediğini yazmıştır.⁷⁶ Savaş meydanını gezen görgü tanıkları yerde atların bedenlerine saplanmış oklardan dolayı tıpkı kirpi gibi göründüklerini anlatmışlardır. Sonuçta Türkler karşısında büyük bir yenilgi alan Hıristiyanlar, savaş alanının adeta kanla sulandığını belirterek bu savaşa Ager Sanguinis⁷⁷ (Field of Blood/Kanlı Meydan) adını vermişlerdir.⁷⁸

⁷⁴ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 129.

⁷⁵ Usame ibn Munkız, *Kütâbu’l-İ’übâr*, 154.

⁷⁶ İbnû’l-Adîm, *Żübdetü’l-Haleb*, s. 271-272; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 227; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 531; Krş. Küçükspahioğlu, *a.g.e.*, s. 105.

⁷⁷ Afrin Savaşında Hristiyanların büyük bir hezimete uğramalarından dolayı bu savaş, Batı literatüründe “Ager Sanguinis” adıyla anılmaktadır. Bu ifadenin Matta incilinin 27. Bölümünde geçen Hz. İsa’yı ihbar eden Yahuda’nın geri getirdiği kan parası ile yapılan ve Hakeldama olarak bilinen mezarlık alanı için kullanılan “Kanlı Meydan” manasına gelen “Ager Sanguinis” ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bkz. Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 124, n. 114.

⁷⁸ İbnû’l-Adîm, *Żübdetü’l-Haleb*, s. 270-271, Türk. Trc. s. 136-138; İbn Kalânîsî, *Żeylü Tarihî Dimaşk*, s. 200-201; Usame ibn Munkız, *Kütâbu’l-İ’übâr*, 154; İbnû’l-Esir, *el-Kâmil fi’l-Târih*, IX, s. 185-186; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, C. XII, s. 184; *Ufalu Mateos Vekayinâmesi*, s. 264-265; Sibte İbnû’l-Cevzi, *Mir’âtü’z-Zamân*, s. 79; İbnû’l-Ezrak, *Meyyâfârikân ve Âmid Târihi*, s. 32; İbnû’l-Verdî, *Târih*, II, s. 24; Azimî, *Târihi Haleb*, s. 369; *Azîmî Târihi*, s. 51; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 227-228; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 528-531; Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, s. XXV; *Süryânî Mihail Vekainâmesi*, Çev. Hrnt D. Andreasyan, 2 Kısım, TTK’da yayınlanmamış nüsha s. 66-67; Simbat Sparapet, *Chronicle*, İng. çev. Robert Bedrosian, New Jersey 2005, s. 67; Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Târihi*, C. II, s. 356; E. S. Bouchier, *A Short History of Antioch, 300B. C.-A.D. 1268*, Oxford 1921, s. 249; Runciman, *a.g.e.*, II. Cilt, s. 123, 124; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 2. Baskı, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004, s. 87; Sevim, “Artuk Oğlu İlgâzi”, s. 675, 676; K. Sussheim, “İl-Gâzi”, s. 965; C. Cahen, *La Syrie du Nord à l’Époque des Croisades et la Principauté Franque d’Antioche*, Paris: Geuthner, 1940, s. 284-286; Asbridge, “The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood”, s. 303-308; Alan V. Murray, *Monarchy And Nobility In The Latin Kingdom of Jerusalem 1099-1131: Establishment And Origins*,

Afrin’de Haçlıları mağlup eden İlgâzi, savaş bittiğinde Roger’in çadırına oturdu. İlgâzi’nin başarılarının mimarı olan komutası altındaki disiplinli ve ihtiyatlı Türkmenler, savaşta elde edilen ganimetleri liderlerine getirip takdim ettiler. İlgâzi bu ganimetlerin arasından İslâm hükümdarlarına hediye etmek amacıyla sadece birkaç silah aldı. Geri kalan ganimetleri ise onları getiren askerlere ve Müslüman halka dağıttı.⁷⁹

Yukarıda zikredildiği üzere Afrin Savaşında çok sayıda Haçlı askeri esir alınmıştı. Zaferden sonra bu tutsaklar İlgâzi’nin huzuruna getirilmiştir. Bunlar arasında güçlü kuvvetli bir asker dikkat çekmekteydi. Onu esir eden pusatı az, zayıf ve kısa boylu bir asker idi. Esir Haçlı askeri, İlgâzi’nin önüne getirildiğinde bir Türkmen ona; “Senin üzerinde böyle bir demir (zırh) varken, bunun gibi zayıf birinin seni esir almasına utanmıyor musun?” dedi. O da “Allah şahidim olsun ki beni ne bu adam ne de onun efendisi tutsak aldı. Ancak beni benden daha iri ve kuvvetli bir adam esir aldı ve buna teslim etti. (O adamın) üzerinde yeşil bir giysi/ elbise ve altında yeşil bir at vardı” dedi. Bu bilgi savaşın manevî cephesine ışık tutmak amacıyla İbnû’l-Adîm tarafından nakledilmiştir.⁸⁰

Haçlılar için büyük hezimet, Müslümanlar için ise büyük bir galibiyet olan Afrin Zaferinin müjdesi kısa süre içerisinde Cumartesi günü öğle vakti Halep’e ulaştı. Müslümanlar ayakta kıyam vaziyetinde saflar tutup Halep Camii’nde öğle namazı kıldılar. Çok yaklaşan Haçlı tehlikesinden bir müddet kurtulan Halep halkı zaferin şükürünü namaz kılarak yerine getirdi.⁸¹

İlgâzi’nin büyük gayreti ve üstün askerî dehası sonucunda Afrin’de kazandığı bu zafer İslâm dünyasını sevince boğmuş, Hıristiyan dünyasını ise matem içerisinde bırakmıştır. Carole Hillenbrand’ın “The Establishment of Artuqid Power in Diyâr Bakr in the Twelfth Century (12. Yüzyılda Diyarbakır’da Artuklu Hâkimiyetinin Kurulması)” isimli makalesinin ilk cümlesinde vurguladığı gibi İlgâzi döneminin en önemli olayları çok iyi bilinmekte olup özellikle onun 1119’da Afrin’de Antakya hâkimi Roger’e karşı kazandığı zafer öyle büyük ses getirmiştir ki hemen hemen dönemin tüm çağdaş kaynakları tarafından kaydedilmiştir.⁸²

PhD Thesis Universty of St. Andrews, İskoçya, 1988, s. 134; Küçüksipahioğlu, *a.g.e.*, s. 104-106; Selim Tezcan, “Realpolitik and Jihâd: Najm al-Din Ilghâzî’s Relations with the Early Crusader States”, *Bilgi* (69/ Mayıs-2014), s. 264-269; Hillenbrand, “The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî”, s. 278.

⁷⁹ İbnû’l-Adîm, *Şübdetü’l-Haleb*, s. 272; Hillenbrand, “The Career of Najm al-Din İl-Ghâzî”, s. 272.

⁸⁰ İbnû’l-Adîm, *Şübdetü’l-Haleb*, s. 272.

⁸¹ İbnû’l-Adîm, *Şübdetü’l-Haleb*, s. 272.

⁸² Carole Hillenbrand, “The Establishment of Artuqid Power in Diyâr Bakr in the Twelfth Century”,

Franklar için büyük bir facia olan Afrin yenilgisini kabullenemeyen Hıristiyan kaynakları, mağlubiyetin müsebbibi olarak Roger'ni suçlamayı tercih etmişlerdir. Orderic, gururlu ve inatçı olarak tanımladığı Roger'nin hiçbir şeyi dikkate almadığını, tavsiyelere kulak asmadığını, erkenden savaşa koyulmaya karar verdiğini ve tüm bunlar yüzünden mağlup olduğunu belirtmektedir.⁸³ Roger'nin savaştan önce din adamları ve ileri gelenlerin ısrarı ve itirazına rağmen beklememesi ve bazı “asiller” olarak tabir edilen kimselerin sözüne uyararak orduyu harekete geçirmesi sebebiyle Haçlıları imhaya sürüklediği iddia edilmektedir. Bununla birlikte Willermus, savaş esnasında çıkan kasırganın meydana getirdiği toz bulutlarından etkilenen her iki tarafın askerinin de göremedikleri için savaşmadıklarını ileri sürmektedir.⁸⁴ Ayrıca Hıristiyanlar, Roger'nin ve Frankların günahkâr olmaları ve dürüst olmamalarından dolayı Tanrı tarafından cezalandırıldıklarına inanarak teselli bulmaya çalışmışlardır.⁸⁵

Afrin Savaşı neticesinde Antakya Haçlı Prinkepsliğine vurulan darbe ile Haçlı davası uzun süre etkisinden kurtulamayacağı ilk ciddi yenilgiyi aldı. Haçlıların Halep sınırlarında, özellikle Esârîb ve Zerdanâ çevresindeki hudut bölgelerinde yoğun olarak artan baskısı ortadan kalktı. En önemlisi de Haçlıların önüne set çekilerek Suriye'de yayılmaları engellendi. Bu bakımdan söz konusu savaş Haçlıların başına gelen büyük felaketlerden birisidir. Kanlı Meydan Savaşı, Frankların İkinci Haçlı Seferinde Dimaşk önlerindeki başarısızlığı ve Üçüncü Haçlı Seferi öncesinde Hitin Muharebesinde Selahaddin Eyyûbî'nin bozgununa uğramaları gibi Franklara vurulan en ağır darbelerden biri olarak tarihe geçmiştir.

İlgâzi'nin bu büyük başarısı nedeniyle Halife Müsterşid Billâh, İlgâzi'ye hil'at ve değerli hediyeler göndermiş, teşekkürlerini bildirmiştir. Müslüman liderler arasında göz alıcı bir itibar kazanan İlgâzi, bu zaferden sonra “dinin yıldızı” manasına gelen “Necmeddin” unvanı ile daha sık anılır olmuştur.⁸⁶ Bu zafer sebebiyle Azîmî tarafından kendisini öven bir kaside yazılmıştır. Kasidede şöyle der;

Studia Islamica, 54 (1981), s. 129; Hıristiyan dünyasında ve literatüründe Afrin Savaşının önemi ve oluşturduğu algı hakkında bkz. T. Asbridge, “The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood”, s. 301-316.

⁸³ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 107.

⁸⁴ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 529-530.

⁸⁵ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 122-123; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 531; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 227, 229.

⁸⁶ Zoe Oldenbourg, *The Crusades*, Translated: Anne Carter, Pantheon Books, New York 1966, s. 249.

“Şirk koşmakta azgın olanlara, onlardan öcümüzü tek tek alacağımızı bildir!
Senin tarafından tuzaklara sarıldıklarından dolayı onlardan bir haberci bile kurtulamadı.”⁸⁷

İbnü'l-Esir ve İbn Kesir de Azîmî'nin yazdığı kasideden şu beyti nakletmektedir;

“Söyle ne dilerseñ; çünkü sözün makbuldür. Allah'tan sonra sana güvenir ve senden yardım isteriz.

Hristiyanlar karşısında zafer kazanınca Kur'an sevindi; adamlarının helak olmasından dolayı da İncil ağladı.”⁸⁸

Kâtip Ferdî, 1537 yılında kaleme aldığı *Mardin Artuklu Tarihi* adlı eserinde gerek Afrin Zaferinde gerekse başka gazalarında Haçlılar karşısındaki cesareti ve kahramanlığından dolayı Hz. Hamza'ya benzettiği Necmeddin İlgâzi için şu şiiri yazmıştır;

“Kağan Arslan bigi (gibi) meydanda erler,
İşte imdi niçe kılır hünerler,
Ricâlî'l-gayb, bulara oldu yoldaş,
Erirdi heybetinden dağ ile taş.”⁸⁹

c. İlgâzi'nin Hedefi: Antakya

Roger'nin ve Antakya'daki Haçlı ileri gelenlerinin ölmesi ve Haçlı askerinin tarumar olması Antakya'da dehşet ve korkuya neden oldu. İktidarda meydana gelen boşluk ile Antakya'nın sahipsiz ve korumasız kaldığını gören İlgâzi, kazandığı Afrin Zaferinden sonra askerini Antakya, Süveydiye (Samandağı) ve civar yerlerin üzerine sevk etti. Türkmenler, şehrin yakınında bekleyen Haçlı birliklerinin ana kısmına karşı taarruzda bulunarak onları nehre doğru gitmeye zorladılar ve Antakya kapısının önündeki köprüye kadar takip ettiler. Burada yapılan savaşta mağlup edilen Haçlıların bir kısmı öldürüldü bir kısmı da esir alındı. Türk ordusu bu bölgede birçok yağma hareketinde bulundu, hayvan ve eşyadan oluşan çok miktarda ganimet elde etti.⁹⁰ Diğer taraftan henüz Afrin Zaferinden haberdar olmayan Kudüs ve Trablus'tan Roger'e yardım için harekete geçen Haçlı kuvvetlerinden pek çoğu İlgâzi'nin askerlerinin hücumuyla bertaraf edildi. Bu

⁸⁷ Azîmî, *Tarihi Haleb*, s. 369; *Azîmî Tarihi*, s. 51.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 186; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, s. 184.

⁸⁹ Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, Nşr. Ali Emiri, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 9.

⁹⁰ Walter, otuz yedi Haçlı askerinin öldüğünü belirtir. Bkz. Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 142.

sırada İlgâzi maiyetindeki askerlerinden bir kısmı ile Artah (Reyhanlı) Kalesine yürüdü. Artah Kalesinin hâkimi Joseph'ten şehri kendisine teslim etmesini istedi.

İlgâzi'nin kumandasındaki Türk piyade ve süvari kuvveti ile savunmasız vaziyette olan Antakya'yı ele geçirmesi an meselesiydi. Antakya halkı da Frankların hile ve şiddetinden bunalmıştı. Bu yüzden halkın, Haçlıların yanında yer almayacağına farkında olan Patrik Bernard, diğer din adamlarını toplayarak çeşitli tedbirler almaya çalıştı. Şehrin savunması zayıf olan yerlerine askerî karakollar yaptırdı.⁹¹ Kudüs Kralı II. Baudouin de, Afrin bozgununu haber alır almaz savunmasız kalan Antakya'nın Türklerin eline geçmesini önlemek amacıyla buraya yöneldi. İlgâzi, kralı durdurmak için sayıları on bini bulan seçkin atlı askeri üç grup halinde göndererek pusu kurdurttu. Fakat kral, Türk tehdidinden ve pusudan kurtularak Antakya'ya geldi. Kral, Roger'nin aksine tavsiyeleri dinliyor ve statüsünden dolayı şövalyeler üzerinde daha etkili oluyordu. Bu sırada İlgâzi'nin Türkmen kuvvetleri çok hızlı at sürüyorlar ve bir yerde sabit durmuyorlardı. Kral, kendi askerinin yorgun olduğunu düşünerek Türklerle çarpışmayı göze alamadı ve Antakya'ya geri döndü. Kralın kız kardeşi olan Roger'nin eşi Cecilia, Antakya Prinkeşliğini ve hazinedeki tüm malları ona teslim etti. Böylece Kudüs Kralı II. Baudouin, Antakya Haçlı Prinkeşliğinin ilk prensi I. Bohemond'un oğlu ve varisi olan II. Bohemond'un bu tarihte henüz çocuk yaşta olması nedeniyle, naibi olarak Antakya yönetiminin sorumluluğunu üzerine aldı. II. Bohemond'un 1126 yılında Sicilya'dan Antakya'ya gelişine kadar şehrin idaresi ise kral adına yürütmek üzere Patrik Bernard'a bırakıldı.⁹²

Kral gelmeden önce Türk taarruzları başlamıştı, fakat düzenli ve sistemli bir muhasaranın olmaması ve kral henüz yoldayken onunla mücadele eden Türk kuvvetlerinin tam bir galibiyet elde edememeleri nedeniyle muvaffak olunamadığı anlaşılmaktadır.⁹³

3. Afrin Zaferinden Sonra İlgâzi ve Haçlılar

a. Esârîb (الأتارب \ اتارب) ve Zerdanâ (زردنا)'nın Fethi

Halep'in batısında, Afrin'in güneyinde yer alan Esârîb ve Zerdanâ hayatî öneme sahip iki ana stratejik noktaydı. Doğrudan İlgâzi'nin hedefinde olan bu

⁹¹ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 107; Bouchier, *A Short History of Antioch*, s. 249-250.

⁹² *Süryani Mihail Vekainâmesi*, s. 67; Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 143; Orderic Vitalis, *a.g.e.*, 109; Oldenbourg, *a.g.e.*, s. 250; Köhler, *a.g.e.*, s. 122.

⁹³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 272; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 531-532. Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 143-144.

yerler Haçlıların dikkatle kontrol altında tutmaya çalıştıkları merkezlerdendi. Afrin Savaşından önce bazı taktiklerle İlgâzi'nin bu iki şehri ele geçirmesi engellenmek istenmişti. Ancak alınan mağlubiyet neticesinde bu konuda başarısız oldukları görülmektedir. Haçlı topraklarında ilerleyişini sürdüren İlgâzi, Haçlıların elinde bulunan Artah (Reyhanlı) Kalesi önlerinde müttefiki Tuğtekin'in kuvvetleriyle kendi kuvvetlerini birleştirdi. Bütün birlikleri Antakya'da toplamaya karar veren Kral II. Baudouin tarafından çağrılan Esârib ve Zerdanâ hâkimleri, emirleri altındaki şövalyeleri ile birlikte Antakya'ya gitmişti. Müslüman ordusu büyürken, Esârib ve Zerdanâ'nın gücü azalmıştı. Haçlıların batıya doğru çekilme zamanı gelmişti. İlgâzi ve Tuğtekin, Frank şehri İmm (Yenişehir)'den geçerek Esârib üzerine yürüdüler. Esârib Kalesi mancınıklarla kuşatıldı, şehrin dış mahalleleri yağmalandı.⁹⁴ Zor ve güç durumda kalan şehir halkı da canlarının bağışlanması ve yakınlarının yanına gitmelerine izin verilmesi şartı ile kaleyi teslim edeceklerini bildirerek eman dilediler. Haçlıların bu teklifini kabul eden İlgâzi, onları güvenli bir yere gönderdi ve kaleye hâkim oldu. İlgâzi ve Tuğtekin bundan sonra ordusu ile daha güneyde bulunan Zerdanâ Kalesi üzerine yürüdüler. Senyör Robert'in hâkim olduğu kaleyi kuşattılar. Türk askerlerinin Zerdanâ'ya yaklaştığını haber alan Robert, kaleyi tek başına savunamayacağını anladı ve Kudüs kralından yardım istedi. İlgâzi'nin askerlerinden büyük bir kısmı yağma maksadıyla etrafa dağılmışlar ve ele geçirdikleri ganimetlerle birlikte yakınlarının yanına dönmüşlerdi. Buna rağmen İlgâzi az bir kuvvetle kaleyi kuşatmaya şiddetli bir şekilde devam etti ve birkaç gün içinde kaleyi fethetmeye muvaffak oldu (12 Ağustos 1119/3 Cemâziyelevvel 513). Kalede kalanlar, böylesine güçlü bir komutana karşı çıkamayacaklarından Esârib'de olduğu gibi aynı şartlarla kaleyi teslim etmek zorunda kaldılar. İlgâzi onların Antakya'ya gitmelerine izin verdi ve kendi adamlarını kaleye yerleştirdi. Böylece Artuk oğlu Necmeddin İlgâzi, Afrin zaferinden kısa süre sonra Esârib ve Zerdanâ kalelerini fethederek Haçlılara karşı elde ettiği başarılarına bir yenisini daha eklemiş oldu.⁹⁵ Afrin Savaşında büyük bir yenilgi alan Antakya Haçlı Prinkepsliği Talat Dağı'nın doğusundaki her şeyini kaybetmişti. Esârib ve Zerdanâ'nın fethiyle sınırları Talat Dağı'nın ötesine çekildi

⁹⁴ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 145; Asbridge, "The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood", s. 314.

⁹⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 273; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 186; Azîmî, *Tarihî Haleb*, s. 370; *Azîmî Tarihî*, s. 51; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 532; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 229-230; C. Cahen, "Note sur les seigneurs de Saone et de Zerdana", *Syria*, 12/2 (1931), s. 156-157; Tezcan, a.g.m., s. 271-272; Asbridge, "The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood", s. 314.

(Harita 3). İlgâzi, Halep'in batısındaki tüm bölgenin kontrolünü yeniden eline aldı.⁹⁶

b. Dânis / Tell Dânis (دانیس) Savaşı

Emîr İlgâzi, Zerdanâ Kalesini fethettiğinde Robert'in yardım çağrısına cevap veren Kudüs Kralı II. Baudouin, Dânis (Dâniṯh)'e gelip karargâhını kurmuştu. İlgâzi, Tuğtekin ve Dilmaçoğlu Togan Arslan ile birlikte, yağma ve ganimet için etrafa dağılmış olan Türkmen askerlerini toparlayıp yeniden Dânis üzerine yürüdüler. Yolda krala iltica etmiş olan Robert'in kuvvetleriyle karşılaştılar. Robert ve kalabalık Haçlı süvarileri Dimaşk, Humus ve bir kısım Türkmen askerlerinin üzerine saldırıya geçtiler. Fakat Haçlılar, Türkler karşısında bozguna uğramaktan kurtulamadılar (13 Ağustos 1119/4 Cemâziyelevvel 513). Daha sonra İlgâzi müttefikleriyle birlikte krala karşı harekete geçti. 700 şövalyeye sahip olan kral, ordusunu dokuz gruba ayırmış, üç grubu öncü birliği olarak ileriye göndermişti. Yaya kuvvetlerini de merkeze yerleştirmişti. Borazan sesiyle ve davul gümbürtüsüyle hücumu geçen Türk ordusu, Haçlı ordusunun sağ kanadında bulunan Trablus Haçlılarını ve sol kanatta bulunan Antakya Haçlı kuvvetlerini bozguna uğratarak adeta kırıp geçirdi. Çok sayıda Haçlı askeri, kahramanca savaştan Türk askerinin kılıç darbeleriyle hayatını kaybetti. Türk okçularının ok yağmuruna tuttuğu Haçlılar perişan vaziyette geriye çekildiler. Bunun üzerine dört Haçlı grubu ile geride bekleyen kral taarruza geçti. Türklerle Haçlılar arasında adeta ölüm kalım savaşı meydana geldi. Ölü, yaralı ve esir olmak üzere iki tarafın da kaybı çoktu.⁹⁷ Daha fazla kayıp vermek istemeyen Haçlılar, Dânis'i terk ederek Hâb Kalesine (حصن هاب) kaçmak zorunda kaldılar. II. Baudouin adamlarının Hâb Kalesine kaçtığını duyunca hızlı bir şekilde onlara birkaç defa zafer haberi gönderdi. Fakat adamları geri gelmek istemediler. Kral da yiyecek ve içecek kıtlığı nedeniyle akşam olduğunda Hâb Kalesine çekilmeye, sabah tekrar savaş alanına geri dönmeye karar verdi. Türkler, Hâb Kalesi önlerinde savaşı devam ettirmediler. Bir müddet sonra Kral II. Baudouin savaştan kurtulan Franklarla birlikte Antakya'ya döndü.

⁹⁶ Asbridge, "The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood", s. 314; John France, *The Crusades And The Expansion of Catholic Christendom, 1000-1714*, London-New York, 2005, s. 117-118.

⁹⁷ Tell Dânis Savaşından sonra esir düşenler arasında Zerdanâ senyörü papaz Robert de bulunuyordu. Usame ibn Munkuz, Robert'in Türkler tarafından esir alındığını kurtulmak için 10.000 dinar fidye ödemeyi teklif ettiğini ifade eder. İlgâzi, Robert'i Tuğtekin'e göndermiş ve onun korkutularak fidye miktarını artırlacağını düşünmüştür. Ancak Robert'in, Tuğtekin tarafından öldürülerek bertaraf edilmesi nedeniyle Türk askerlerinin parasını ödemek için bir dinara dahi ihtiyaç duyulduğunu belirten İlgâzi'nin plânı uygulanamamıştır. Bkz. *Kütübü'l-İrübâr*, s. 155; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 274.

Tell Dânis savaşının sonunda her iki taraf da kendi zaferini ilân etmiştir.⁹⁸ Savaş hakkında bilgi veren İslâm müellifleri, İlgâzi ve müttefiklerinin zafer kazandığını ve Türk kuvvetlerinin bu savaşta pek çok ganimet elde ettiklerini yazmıştır. Haçlı kaynakları ise Haçlıların galip geldiğini iddia etmişlerdir. Urfalı Mateos da her iki tarafın büyük kayıp verdiğini ve iki ordunun da başarılı olamadan geri döndüğünü belirtmiştir. Netice olarak söylenebilir ki Türkler galip geldikleri savaşta kralı tam bir bozguna uğratamamışlardır. Bilahare Esârib, Zerdanâ ve Dânis'te Haçlıların üst üste aldığı mağlubiyetler Haçlı tehdit ve baskısından kurtulan Halep'te büyük sevinç ve mutluluğun yaşanmasına neden olmuştur.⁹⁹

Tell Dânis Savaşından sonra Halep'e gelen İlgâzi'nin, burada iktidarı elinde tutabilmesini sağlayacak askerî kuvveti oldukça zayıftı. Bir müddet sonra, Halep'e birlikte geri dönmek üzere Türkmenlerden asker toplamak amacıyla Mardin'e hareket etti.¹⁰⁰ İlgâzi'nin Halep'ten ayrılması üzerine Antakya'da bulunan II. Baudouin komutasındaki Haçlı kuvvetleriyle birlikte saldırıya geçti. Zur (زور) Kalesini, Keferruma (كفر روما)'yı ve Kefertâb (كفرتاب)'ı kılıç zoruyla, Sermin (سرمين) ve Ma'arratû Mısırîn (معرة مصرين)'i emanla ele geçirdi. Bir süre Zerdanâ'da konakladı ve birçok ganimet elde ettikten sonra Antakya'ya döndü (Ağustos/Eylül 1119). Dönmeden önce Suriye'de Fırat'ın batısında, ırmak boyunca uzanan topraklarda büyük bir katliam yaptı ve bine yakın insanı da tutsak aldı. Diğer taraftan kralın kuzeni Urfa kontu ve Tell Bâşir senyörü I. Joscelin de Menbiç/Münbiç (منبج), Nakira (نقرة) ve Kuzey Halep topraklarını yağmaladı, pek çok kadın ve erkeği esir alarak Râvendân (راوندان)'a yöneldi. Bu sırada Fırat ırmağını geçen bir Türkmen topluluğunu takibe aldılar. Fakat Türkmenler Haçlıları hezime uğrattılar ve birçoğunu da öldürdüler.¹⁰¹

İlgâzi, 26 Mayıs 1120 (25 Safer 514) tarihinde kalabalık bir Türkmen topluluğu ile Tell Bâşir'den Keysun'a kadar olan bölgeyi yağmaladı. O sırada Raban'da bulunan Joscelin'in kuvvet toplayarak Türklere karşı hücumu geçmesi, onların mallarını ve hayvanlarını yağmalaması nedeniyle İlgâzi, birkaç gün sonra Haçlıların elinde bulunan Azez Kalesi üzerine yürüdü. Ancak kale ele geçirilemedi.

⁹⁸ Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars*, s. 152-155; Orderic Vitalis, *a.g.e.*, 109; N. Morton, *The Field of Blood*, s. 69.

⁹⁹ İbnü'l-Adîm, *Ẓübdetü'l-Haleb*, s. 273; Azîmî, *Tarihî Haleb*, s. 370; *Azîmî Tarihî*, s. 51; William of Tyre, *Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 533; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 229-230; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 265; *Süryanî Mihâil Vekayinâmesi*, s. 67; İbnü'l-Verdî, *Târih*, II, s. 25.

¹⁰⁰ İbnü'l-Adîm, *Ẓübdetü'l-Haleb*, s. 274; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 186.

¹⁰¹ İbnü'l-Adîm, *Ẓübdetü'l-Haleb*, s. 274-275.

Ardından Antakya ve Kınnesrin'e yönelen İlgâzi ile emrindeki Türkmenlerin arası açıldığı için harekâta devam edilemedi. Kendilerine yağma izni verilmeyen Türkmenler onu terk ederek memleketlerine döndüler. Böylece İlgâzi'nin yanında az sayıda asker kaldı. Onun bu zayıf durumundan istifade etmek isteyen Kral II. Baudouin ve Kont Joscelyn, Dânis üzerine hücumla geçtiler. Haçlı saldırıları üzerine Tuğtekin, Dimâşk kuvvetleriyle birlikte İlgâzi'ye katıldı. Bin atlı ve çok sayıda askerle hemen harekete geçen İlgâzi ve Tuğtekin Haçlı kuvvetlerini kısa sürede muhasara etmeye muvaffak oldular. Haçlılar bir fırsatını bulup bu kuşatmadan kurtularak Ma'arratû Mısırîn'e geri çekildiler ve burada karargâh kurdular. İlgâzi ve Tuğtekin susuzluktan mahvolmak üzere olan Haçlıları bertaraf edebilecekken onların karargâh kurduklarını görünce askerlerine takibi bırakmalarını emrettiler. Her iki taraf arasında her hangi bir savaş olmadı. Türkler Halep'e, Haçlılar da Antakya'ya geri döndüler.¹⁰²

c. Haçlılarla Yapılan Anlaşma ve Haçlıların Anlaşmayı İlhâli

İlgâzi, 1120 yılının Haziran ayında (Rebiulevvel 514) Zerdanâ Kalesini tahrip ettirdi. Bir müddet sonra Haçlılara karşı savunmaktan vazgeçtiği kaleden ayrılmaya karar verdi.¹⁰³ Haçlılarla mücadeleyi bırakmamakta ısrarlı olduğu bilinen emîr, asker toplamak amacıyla Mardin'e döndü. Miladî 1120 yılının sonları veya 1121 yılının başlarına tekabül eden Hicrî 514 yılının sonlarında İlgâzi ve Haçlılar arasında bir anlaşma yapıldı. Cebelûsummak'ın bazı köyleri, Ma'arratûn-Numân, Kefertâb, Cebel, Bâra ve Hâb'ın vergisiyle Azez'in bir kısmı ve vergisi Haçlılara verilmek suretiyle barış sağlandı. Yapılan anlaşmaya göre iki taraf birbirlerine zarar vermektan kaçınacaktı. Bu bağlamda karşılıklı dostluk ilişkilerinin kurulması temenni edilmişti.¹⁰⁴

Anlaşma dâhilinde Haçlılar Esârib'i de almak istemişlerdi. Ancak Müslüman halk Haçlıların şehre hâkim olmalarına karşı çıktı. Müslüman topraklarında işgal faaliyetlerini istedikleri gibi sürdüremeseler de bu barış anlaşması ile Haçlıların

¹⁰² İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 275-276; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, IX, s. 194-195; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 233-235; Simbat, *Chronicle*, s. 68; *Urfa Mateos Vekayinâmesi*, s. 267; İbnü'l-Verdî, *Târih*, II, s. 27; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II. Cilt, TTK, Ankara 1987, s. 21-22.

¹⁰³ Azîmî, İlgâzi'nin Halep'teki Kalatü's-Şerif'i de yıktırğını yazmıştır. A. Sevim ise kaleyi İlgâzi'nin oğlu Timurtaş'ın kaledeki Rıdvan'ın askerlerini çıkarttıktan sonra yıktırğını ifade etmektedir. *Azîmî Tarihi*, s. 150.

¹⁰⁴ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 276; İbnü'l-Kalânîsi, *Şeyhü Tarihi Dimâşk*, s. 202; Azîmî, *Tarihi Haleb*, s. 370; *Azîmî Tarihi*, s. 52; Cahen, *a.g.e.*, s. 290-292; A. Sevim, "Artuk Oğlu İlgâzi", s. 682.

önemli kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Nitekim anlaşmaya sadık kalmayarak saldırgan politikalarını devam ettirdiler. İlgâzi'nin Mardin'de olmasını büyük bir fırsat olarak gören Haçlılar, Müslümanlara karşı yeniden saldırılara başladılar. Menbiç valisinin kendisini esir alacağını bahane eden Joscelin, Halep yakınlarındaki Nakira ve Ahas'sı yağmaladı. Tutsak aldığı çiftçilerin mallarına ve yiyeceklerine el koydu. Halep civarında istilaya devam eden Joscelin, Bizaa'ya gelerek şehrin surlarını yakarak yıktı. Oradan Esârib önlerine saldıran Haçlılar şehri ateşe verip pek çok kişiyi öldürdüler. Haçlıların bu saldırılarına karşın İlgâzi askerî kuvvet bakımından bu toprakları başıboş bırakmasa da daha önceden yapılan anlaşmaya bağlı kalmayı sürdürmüştür.¹⁰⁵

d. İlgâzi'nin Haçlılara Karşı Son Gazası

İlgâzi, Halep'te bulunduğu sırada halka lütuf ve ihsanlarda bulundu. Halktan toplanan vergilerin miktarını azalttı. Adaletsiz kimselerin zulümle getirdikleri vergileri feshetti. Şehrin zâlim şahnesini görevden azletti. İlgâzi'nin sayesinde rahatlayan halk onu minnet, şükür ve dualarla karşıladı (Ramazan 515/Aralık 1121).¹⁰⁶ 1122 yılının başlarında asker toplamak amacıyla Haçlılarla bir yıllığına mütareke akdetti. Esârib ve Zerdanâ kalelerini Haçlılara terk ederek onlara karşı cihada hazırlandı (Muharrem 516/Mart-Nisan 1122).¹⁰⁷

İlgâzi ve yeğeni Belek b. Behram Haçlılara karşı topladıkları Türkmenlerden oluşan kuvvetleriyle birlikte Haziran 1122'de Fırat'ı geçtiler.¹⁰⁸ Tuğtekin'in de katıldığı müttefik ordusu 27 Temmuz'da (20 Cemaziyelevvel) Haçlıların elinde bulunan Zerdanâ Kalesini kuşattı. Birkaç gün muhasara altında kalan kalenin dış kısmı ele geçirildi.¹⁰⁹ İlgâzi'nin Zerdanâ'ya yöneldiğini duyan Zerdanâ ve Sahyun¹¹⁰ hâkimi senyör Guillaume de Saone yakın adamlarını, asker ve kumandanlarını toplayıp “düşmanla on beş gün sabırla mücadele etmeleri” hususunda söz aldı. Kendisi de onlara yardım edeceğine dair ant içti. On beş gün içinde İlgâzi'yi ve müttefiklerini durdurmaya başaramazsa tüm malını mülkünü onları ele geçirmek

¹⁰⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 276-277; Azîmî, *Tarihî Haleb*, s. 370; *Azîmî Tarihî*, s. 52; İbnü'l-Kalânîsî, *Şeylü Tarihî Dimâşk*, s. 203.

¹⁰⁶ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 280; İbnü'l-Kalânîsî, s. 203.

¹⁰⁷ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 280.

¹⁰⁸ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 111-113; M. H. Yinanç, “Belek”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt II, Eskişehir, 1997, s. 470-471.

¹⁰⁹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 281; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 237.

¹¹⁰ Sahyun eski adı Saone olan Suriye'nin kuzeybatısında yer alan bir kaledir. Selahaddin veya Saladin kalesi olarak da bilinir.

için feda edeceğini söyledi. Ayrıca senyör kuşatma altında kalan halkı kurtarmak için gerekirse İlgâzi'nin önünde İslâmiyeti kabul ederek, Müslüman olurum diye yemin etti. Bu şekilde halka ve adamlarına teminat veren Guillaume, İlgâzi'ye karşı yalnız savaşamayacağını anladı ve Kudüs Kralı II. Baudouin'den yardım talep etmek üzere yanına gitti. Bu sırada Trablus Kontu Pons ile sınır sorunu yaşayan kral, senyöre yardımdan kaçınıyordu. Daha önceden Antakya ve civarına taarruz etmemek konusunda kendisinin İlgâzi ile yaptığı barış anlaşmasını hatırlattı. İlgâzi'nin anlaşmaya sadık kalacağını, eğer saldıracak olursa bunun Kudüs veya Trablus'a yönelik olacağını söyledi. Ayrıca kral, durumun nasıl olduğunu teftiş etmesi amacıyla Guillaume'nin Efâmiye ve Kefertâb'a gitmesini tavsiye etti. Bunun üzerine bölgeye gidip vaziyeti gören senyör, İlgâzi'nin Zerdanâ'yı kuşattığını krala bildirdi. Anlaşıldığı üzere İlgâzi'ye karşı uzun bir müddet yardım gitmemiş ve bir süreliğine de olsa Haçlı ittifakı çökmüştür. Fakat gelen haber üzerine kral, İlgâzi'nin önüne geçilmediği takdirde Haçlılar için büyük bir tehdit olduğunu idrak etmiş olmalı ki şahsî husumetleri bir yana bırakıp Trablus kontu ile anlaşma yaptı. Daha sonra Antakya'ya giden kral, Urfa Kontu Joscelin'e haber göndererek Türk ordusuna karşı yardıma gelmesini istedi. Bu esnada Türkler, mancınıklarla dört bir yandan muhasara altına aldıkları Zerdanâ Kalesinin bir duvarını ele geçirmişlerdi. Kuşatma harekâtının on dördüncü gününde kralın kumandasındaki Haçlı ordusu Zerdanâ Kalesi yakınlarına gelerek karargâh kurdu. Kalabalık Haçlı ordusunun geldiğini işiten İlgâzi, kuşatmayı bırakıp Tuğtekin ile birlikte Haçlıları dar bir boğazdan geçirerek ovada karşılamak için Nevâz (نواز)'a çekilmek istedi. Fakat dar boğazdan çıkamadılar ve Tell Sultan'a¹¹¹ gittiler. Haçlılar da Nevâz'a geldiler ve Esârib'in dış mahalline saldırdılar, her yeri yakıp yıktılar. Esârib Emîri Yusuf b. Mirhan derhal kaleye çekildi. Haçlılar, Ebbin ve oradan Dânis'e indiler ve burada karargâh kurdular. Ancak İlgâzi bu sırada Zerdanâ'ya dönmüş ve ikinci kez hücum ettiği şehrin içine girerek Haçlılardan bir kısmını öldürmüştü. Dânis'ten ayrılan Haçlılar ise Zerdanâ'ya geldiler. Nevâz'a çekilen İlgâzi onları burada üç gün bekledi. Haçlılar savaşmaktan kaçındılar ve hepsi kendi bölgelerine döndüler.¹¹²

Emîr İlgâzi, Haçlılara karşı düzenlenen bu gaza sırasında hastalandı. İbnû'l-Adîm onun çok fazla kurutulmuş et, yeşil ceviz, karpuz ve başka meyveler yediği

¹¹¹ (تل السطان) İdlîb'te bir köy.

¹¹² İbnû'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 281; İbnû'l-Kalânîsi, *Ze'ylü Tarihî Dimaşk*, s. 207; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 536-537; Ermeni müellifleri, Haçlılara karşı harekâta geçen İlgâzi'nin Şeyzer'de karargâh kurduğunu yazmışlardır. *Urfa'lı Mateos Zekayinâmesi*, s. 271; Simbat, *Chronicle*, s. 68.

için rahatsızlandığını ifade etmektedir. Sağlık durumu gittikçe kötüleşen Emîr tedavi olmak için Halep'e gitti. Tuğtekin ve Belek Gazi de onun yanından ayrıldılar. İlgâzi bu vaziyette yine Haçlılara karşı mücadeleye devam etti. Halep'ten bin atlı askeri Azez yakınlarına gönderdi. Aralarında Selçuklulardan Kutalmışoğlu Devlet (Dolat)'in de bulunduğu emîrler onlara katıldı. Bu ordu bazı yağma hareketinde bulunduktan sonra Halep'e döndü. Halep'te hastalığı iyi olmaya başlayan İlgâzi buradan devletinin merkezi Mardin'e gitmeye karar verdi. Mardin'e geldikten kısa bir süre sonra Meyyafârikîn (Silvan)'e geçti. Yoldayken hastalığı yeniden artan Necmeddin İlgâzi, Meyyafârikîn'de vefat etti (Ramazan 516/Kasım 1122).¹¹³

Kâtip Ferdî, İlgâzi'nin vefatı için şiir kaleme almıştır;

*“Kimseneye bâkî kalmaz, işbu mülk-i bî bekâ,
Küllü şey'in fâni oliser, illâ Hak durur bekâ.
Etmedi merdan bu dünya mülküne her göz nazar,
Rağbet itmeyub kamusî etdiler bundan hazer.”*¹¹⁴

Sonuç

Haçlı seferlerinin şafağında, büyük bir tehdit ile karşı karşıya olduklarını tefekkür eden Müslümanların buna rağmen bilinçli ve sistemli bir siyaset izleyemedikleri anlaşılmaktadır. Liderlerin bireysel tutumları ve kendi aralarında meydana gelen ihtilaflar nedeniyle dağınık bir manzara ortaya çıkmıştır. Ancak ilerleyen tarihlerde söz konusu tecrübesiz ve istikrarsız siyaset yerini daha sağlam ve dikkatli bir yol izlemeye bırakmıştır. Bu bağlamda Haçlılara karşı başarılı mücadeleler vermiş, onların gözünü korkutmuş ve yıldırılmış büyük bir mücahit olan Artuklu Emîri İlgâzi tarih sahnesinde yerini almıştır. Henüz devletini kurmadan önce ve kurduktan sonra Haçlılara karşı yapılan mücadelelerin içerisinde yer alan İlgâzi, gerek doğrudan katılarak gerekse yardımcı kuvvetler göndererek bu

¹¹³ Kaynaklar İlgâzi'nin ölüm tarihi hakkında farklı günler vermektedirler. İbnû'l-Adîm, onun Ramazan ayının başlarında, İbnû'l-Kalânîsî, Ramazan ayının altıncı gününde, İbnû'l-Ezrak ise 27 Ramazan'da hayatını kaybettiğini yazmışlardır. İbnû'l-Adîm, *Şübedetü'l-Haleb*, s. 282; İbnû'l-Kalânîsî, *Şeyli Tarihi Dimşk*, s. 208; İbnû'l-Ezrak, *Meyyafârikîn ve Âmid Tarihi*, s. 37; İbnû'l-Esir, *el-Kâmül fî'l-Târih*, IX, s. 217; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 271; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, s. 537; Simbat, *Chronicle*, s. 68; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 357; Sevim, “Artuk Oğlu İlgâzi”, s. 688. Kâtip Ferdî, Necmeddin İlgâzi'nin kabrinin Mardin'de Bimaristan'ın karşısında Câmiu'l-Asfar (Sarı Câmi) diye bilinen camide bir odanın içinde olduğunu belirtir. Bu bilgiyi 1843 senesinde vefat eden Mardin'in eski müftülerinden Abdüsselâm Efendi'den nakletmiştir. Bu durumda Meyyafârikîn'de vefat ettiği hususunda kaynakların hem fikir olduğu İlgâzi'nin naaşı buradan Mardin'e nakledilmiştir. Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, s. 10.

¹¹⁴ Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, s. 10.

mücadelelere katkıda bulunmuştur. Haçlılarla yeri geldiğinde ittifak yaparak sulh temin etmiş yeri geldiğinde şiddetle karşılarında durmuştur. Tarafların birbirleri nezdinde karşılıklı ittifak arayışları ve teşebbüsleri Haçlı-Müslüman ilişkilerinde dinî taassubun geri plâna atılıp güç ve iktidar adına ittifaklar kurulabileceğini de göstermiştir. İlgâzi'nin Haçlıları ve rakiplerini savuşturmaya yönelik izlediği siyasetin asıl sebebi bölgedeki pozisyonunu güçlendirmeye çalışmasıdır. İlgâzi, Halep'in kontrolünü ele geçirdikten sonra Haçlılarla ittifak politikasına son vererek bölgenin siyasî dinamiklerinin ve dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Haçlıların önüne adeta set gibi çekilmiş ve Müslüman topraklarında onların ilerleyişini engellemiştir. İlgâzi'nin hayatındaki en önemli olay ve başarısı Antakya Haçlı Prinçesi Roger'e karşı Afrin vadisinde kazanmış olduğu galibiyettir. Roger'in hayatını kaybettiği, Haçlıların ağır zayıat verdiği, Müslümanların ise büyük zaferi olan Afrin Zaferi (Kanlı Meydan Savaşı), İslâm ve Hristiyan dünyasında büyük yankılar uyandırmıştır. Franklar ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler ve bölge tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Suriye'nin kuzeyinde Müslümanların kazanımları ve ilerlemeleri ciddi manada artmıştır. Savaşın büyük galibi Artuk oğlu İlgâzi adını I. Kılıç Arslan, Belek Gazi, İmadeddin Zengî, Nureddin Mahmud Zengî ve Selahaddin Eyyûbî gibi liderler arasına yazdırmıştır. İlgâzi, muvaffak olduğu savaşlarla, adaleti ve inayetiyle kısa zamanda İslâm dünyasında ün kazanmış, maruf, kudretli ve dirayetli bir kumandan ve liderdir. Selçuklu sonrası Halep'teki beş yıllık hâkimiyet döneminde istikrarlı ve sağlam bir idare tesis edilmesini sağlamıştır. Hristiyanlığın can düşmanı olarak gördükleri İlgâzi'nin ölümüne çok sevinen Haçlılar, Müslüman topraklarını bilhassa da Halep'i ele geçirmek için büyük bir fırsat yakaladıklarını düşünmüşlerdir. Ancak Emîr Necmeddin İlgâzi gibi düşmana karşı yiğitçe çarpışan yeğeni Belek Gazi onun izinden gitmiş, Haçlılarla mücadeleye devam etmiş ve Müslüman bölgeyi bir müddet de olsa muhafaza edebilmiştir. İlgâzi'nin ve müttefiklerinin vefatından sonra onlardan bayrağı devralan İslâm mücahitlerinin istikrarlı bir vaziyette devam eden Haçlılara karşı mücadeleleri Artuklu Beyliği, Selçuklu, Eyyûbî ve Memlük tarihi açısından büyük bir önem ittihaz ettiği gibi, Türk ve İslâm dünyasının Haçlılara karşı kazandığı başarılar olarak tarihe damgasını vurmuştur.

KAYNAKLAR

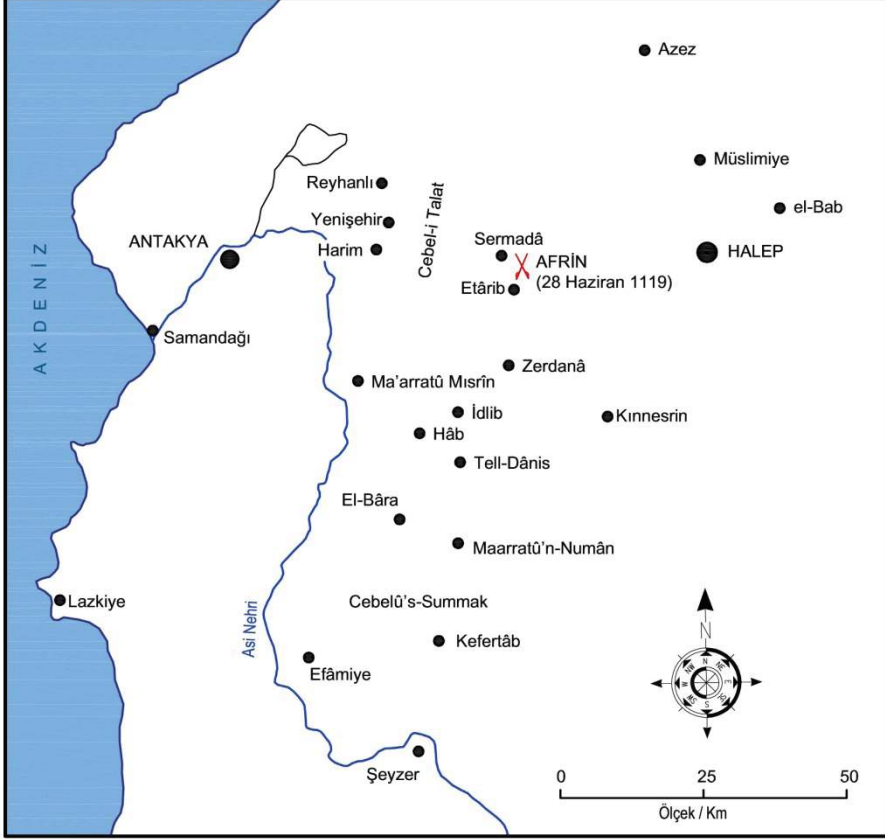
- Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, Türkçeye çev. Ö. R. Doğrul, TTK, Ankara 1999.
- Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, İng. Çev. Susan B. Edgington, New York: Oxford University Press, 2007.
- Ebru, Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.
- Anonim *Süryanî Vekayinâmesi (Anonymous Chronicle)*, İng. çev. A. S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, Londra 1933 (January).
- Anna Kommena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Asbridge, Thomas S., "The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood", *Journal of Medieval History*, (23:4/1997), s. 301-316.
- _____, "The 'Crusader' Community at Antioch: The Impact of Interaction with Byzantium and Islam" *Transactions of the Royal Historical Society*, 6th Ser., Vol. 9. (1999), s. 305-325.
- Azîmî, *Tarihi Haleb*, Neşr. İbrahim Za'rur, Dimaşk 1984.
- Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, Nşr. ve Çev. Ali Sevim, 2. Baskı, TTK, Ankara 2006.
- Bolinger, Andrew, *The Crusaders' Sultan: Reinterpreting the Battle of Tell Bashir and its Implications for Twelfth-Century Franco-Turkish Political Relations in Northern Syria*, MA thesis, California State University, 2016.
- Bouchier, E. S., *A Short History of Antioch, 300B. C- A.D. 1268*, Oxford 1921.
- Cahen, C., *La Syrie du Nord a L'epoque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche*, Paris: Geuthner, 1940.
- _____, "Note sur les seigneurs de Saone et de Zerdana", *Syria*, 12/2 (1931), s. 154-159.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I. Cilt, TTK, Ankara 1990.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II. Cilt, TTK, Ankara 1987.
- _____, *Haçlı Seferleri*, 2. Baskı, Dünya Kitapları, İstanbul 2004.
- _____, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, C. 29 (2004), s. 427-429.

- Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, İng. çev. Frances Rita Ryan, Tennessee 1969, Türkçeye çev. İ. Bihter Barlas, “*Kutsal Toprakları Kurtarmak*” *Kudüs Seferi*, İstanbul: IQ, 2009.
- Hillenbrand, Carole, “The Career of Najm al-Din İl-Ghāzī”, *Der Islam*, 58 (1981), s. 250-292.
- _____, “The Establishment of Artuqid Power in Diyār Bakr in the Twelfth Century”, *Studia Islamica*, 54 (1981), s. 129-153.
- Hitti, Philip K., *History of Syria*, New York: MacMillan Company, 1951.
- Holt, P. M., *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, çev. M. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XII, Beyrut 1988.
- İbnû'l-Adîm, *Żübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb*, Neşr. Halil el-Mansur, Beyrut 1996.
- _____, *Żübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular (H447-521=1055-1127)*, Terc. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014.
- İbnû'l-Esir, *el-Kâmil fî't-Târih*, Thk. Muhammed Yusuf el-Dukak, IX, Beyrut 2003.
- İbnû'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.
- İbnû'l-Kalânîsî, *Żeylû Tarihî Dimaşk*, Thk. H. F. Amedroz, Beyrut 1908.
- İbnû'l-Verdî, *Târih-i İbnû'l-Verdî*, II, Beyrut 1996.
- Kanat, Cüneyt-Burçak, Devrim, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, Nşr. Ali Emirî, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Kırpık, Güray, “Artuklu-Haçlı Münasebetleri (1098-1124)”, *GEFAD Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı I* (29/2009), s. 243-250.
- Köhler, Michael A., *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East*, Trns. Peter M. Holt, Leiden-Boston: Brill, 2013.
- Köprülü, M. Fuad, “Artuk Oğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1978, s. 617-625.
- Küçükspahioğlu, Birsell, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, “Mevdûd b. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/12 (Eylül 2014), 37-49.

- Matthew of Edessa, *The Chronicle, Armenia and the Crusades*, Translated: Ara Edmond Dostourian, Lanham, New-York, London: University Press of America, 1993.
- Morton, Nicholas. *The Field of Blood-The Battle for Aleppo and the Remaking of the Medieval Middle East*, New York: Basic Books, 2018.
- _____, “Walter the Chancellor on Ilghazi and Tughtakin: a prisoner’s perspective”, *Journal of Medieval History*, 44:2 (2018), s. 170-186.
- Murray, Alan V., *Monarchy And Nobility In The Latin Kingdom of Jerusalem 1099-1131: Establishment And Origins*, PhD Thesis Universty of St. Andrews, İskoçya 1988.
- Oldenbourg, Zoe, *The Crusades*, Translated: Anne Carter, Pantheon Books, New York 1966.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK, Ankara 1990.
- _____, “Porsuk”, *DİA*, C. 34 (2007), s. 325-326.
- _____, “Selçuklular”, *DİA*, C. 36 (2009), s. 386.
- _____, “I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular’ın İçinde Bulunduğu Siyasî ve İçtimâî Şartların Rolü”, *USAD*, 2016 (5), s. 1-18.
- Riley-Smith, Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi?*, Çev. Berna Kılınçer, Bileşim Yayınları, İstanbul 2005.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, II. Cild, Çev. Fikret İşıltan, 2. Baskı, TTK, Ankara 1992.
- Sevim, Ali, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989.
- _____, “Temürtaş’ın Halep Hâkimiyeti”, *Belleten*, XXV/100 (1961), s. 571-581.
- _____, “Artukoğlu Sökmen’in Siyasî Faaliyetleri”, *Belleten*, XXVI/103 (1962), s. 501-520.
- _____, “Artuk Oğlu İlgâzi”, *Belleten*, XXVI/104 (1962), s. 649- 691.
- _____, “Rıdvân b. Tutuş”, *DİA*, C. 35 (2008), s. 49-50.
- Sıbt İbnû'l-Cevzi, *Mir’âtü’z-Zamân fî Târihi’l-Aşyan*, VIII/I (495-589/1101-1193), Haydarabad 1951.
- Simbat Sparapet, *Chronicle*, İng. çev. Robert Bedrosian, New Jersey, 2005.
- Sussheim, K., “İl-Gâzi”, *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul 1987, s. 964-966.

- Süryanî Mihail Vekainâmesi*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 2 Kısım, TTK'da yayınlanmamış nüsha.
- Tezcan, Selim, "Realpolitik and Jihâd: Najm al-Dîn Ilghâzî's Relations with the Early Crusader States", *Bilîg* (69/Mayıs 2014), s. 263-296.
- Tibbles, Steve, *The Crusaders Armies: 1099-1187*, New Haven-London, Yale University Press, 2018.
- Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000.
- Usame ibn Munkız, *Kitâbu'l-İ'tibâr (İbretler Kitabı)*, Çev. Y. Ziya Cömert, Kitabevi, İstanbul 2018.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- _____, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar) (1098-1124)", *İÜ. Tarih Dergisi*, Sayı 37 (2002), s. 357-374.
- Walter The Chancellor, *The Antiochene Wars: A Translation and Commentary*: Thomas S. Asbridge-Susan B. Edgington, Aldershot: Ashgate, 1999.
- William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I, İng. Çev. E. A. Babcock-A. C. Krey, New York 1943.
- Vardan Vardapet, *Compilation of History*, İng. çev. R. Bedrosian, New Jersey 2007, Türkçeye Çev. Hrant D. Andreasyan, "Türk Fütühatı Tarihi (889-1269)", *Tarih Semineri Dergisi*, III (1937).
- Vitalis, Orderic, *The Ecclesiastical History*, Edited and Translated: Marjorie Chibnall, Oxford: Clarendon Press, 1973.
- Yinanç, Mükrimin Halil, "Belek", *İslâm Ansiklopedisi*, II, Eskişehir, 1997, s. 470-471.

EKLER

Harita 1. Antakya-Halep arasındaki bölge.

Harita 2. Afrin Savaşından önce Antakya Haçlı Prinkepliğinin sınırları.

Harita 3. Afrin Savaşından sonra Antakya Haçlı Prinkepliğinin sınırları (1, 2 ve 3 numaralı haritalar T. Asbridge tarafından yayınlanan haritalara dayanarak hazırlanmıştır. T. Asbridge, “The Significance and Causes of the Battle of the Field of Blood”, *Journal of Medieval History*, (23:4/1997), s. 304, 310.